

III RIIGIKOGU

5. istungjärk. Protokoll nr. 138 (21).

1928.

III Riigikogu koosolek 22. märtsil 1928
kell 17.

Kokku on tulnud 93 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Tõnisson**, põllutööminister **O. Köster**, töö-hoolekandeminister **K. Soonberg**, haridusminister **A. Möttus**, siseminister **J. Hünerson**, välisminister **H. Rebane**, sõjaminister **N. Reek**, rahaminister **A. Teetsov**, teedeminister **A. Kerem**, kaubandus-tööstusminister **J. Holberg**, kohtuminister **T. Kalbus**.

Päevakord:

1. Sõjaväeosade ja -asutuste alla võetud ruumide üüriseaduse muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Riigi 1928./29. aasta eelarve arvel enne selle maksmahakkamist lepingute sõlmimise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

3. Riigiteenijate ametisõitude tasuseaduse muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

4. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**, pärast abisekretär **O. Liigand**.

Koosolek algab kell 17.20 min.

Juhataja **R. Penno**: Avan Riigikogu koosoleku.

1. Teadaandmine komisjoni antud ja Vabariigi Valitsusele tagasiantud seaduseelnõu kohta.

komisjoni.

2. Pedagoogiliste instituutide seadus — Vabariigi Valitsusele tagasi.

2. Sõjaväeosade ja -asutuste alla võetud ruumide üüriseaduse muutmise seadus — redaktsioon.

Sekretär **J. Piiskar**: Riigikogu juhatus poolt on antud:

1. Riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palgade seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

3. Riigi 1928./29. a. Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

4. Riigiteenijate ametisõitude tasuseaduse muutmise seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

5. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./29. aastaks — II lugemisel.

Juhataja **R. Penno**: Eelarve-komisjoni aruandja rkl. Laidoner'i puudumisel täidab aruandja kohuseid komisjoni esimees rkl. Kaarna.

K. Tonkman (põl):

Austatud Riigikogu liikmed! Sõna võtma sundis mind tänasel koosolekul eileõhtune rkl. härra Pooli kõne. Nimelt härra Pool keeras pahurpidi kõik tõsiasiad, mille tõelikust tema algusest lõpuni pidi teadma. Agronoomilise abiandmise küsimus, nii nagu see eelarve-komisjonis ja koaleerivate rühmade omavahelisel nõupidamisel ette toodud, on härra Poolile kõik teada. Kuid siit kõnetoolilt kõneles härra Pool, et see sooviavaldus, mis agronoomilist abiandmist teatava büroo kätte anda tahtvat, olevat ette pandud rkl. Jürman'i poolt. Vaadake, see ei ole õige, ja tuleb kahetseda, et seda õiget seisukorda ei taheta õiges valguses paista lasta, vaid ikka püütakse sellest küsimusest ühel või teisel teel kõrvale kalduda ja nagu teiste süüks ajada. See ei ole õige võte ja sellepärast arvan mina tarviliku olevat seda küsimust kokkuvõetult algusest kuni lõpuni käsitada, kuidas tõesti agronoomilise abiandmise korraldusega ja kogu selle küsimusega lugu õieti on olnud, ja kuidas ta lõpuks välja kujunenud.

Kõige selle kurja juur, et agronoomilise abiandmise küsimus nii teraval kujul eelarve-komisjonis üles tõsis, seisab põllutööministeeriumi alamkomisjoni sooviavalduses, mis niisugusel kujul vastu võeti, mis põllumeeste rühmale täiesti vastuvõtmatu on. Ja et sooviavaldus põllumeeste rühma liikmetel teada oli, sellepärast võtsid põllumehed selle küsimuse

Riigikogu eelarve-komisjonis päevakorrale. Sooviavaldus, mis alamkomisjonis vastu võeti, kõlab järgmiselt: „Riigikogu eelarve-komisjon tunnustab soovitavaks agronoomiliste nõuandjate lähemale toomise talupidajatele, milleks tuleb välja arendada jaoskonna agronoomide võrk vastavalt põllumajanduseliidu kavale. Selle võrgu väljaarendamiseks tuleks kasutada lisaks eelarves määratud summadele tarviduse järele toetussummasid, mis ette nähtud karja kontrollinstruktorite ja rändkarjaravitsejate ja põllumajanduse inspektorite palkadeks.“ Siin on väga selgelt ja arusaadavalt öeldud, mis selle sooviavaldusega kätte taheti saada, ja nimelt, et kõik agronoomiline abiandmine viia põllumajandusliku liidu alla ja keskseltsile tõmmata kriipsu peale. Selles seisis küsimus.

Et aga see küsimus väga terava kuju võttis koaleeruvate rühmade vahel, siis hakati teid otsima, kuidas seda parandada. Lugupeetud härra Riigivanem kutsus põllumeeste ja asunikude rühma esindajad oma juurde, et agronoomilise abiandmise küsimuse asjus läbi rääkida. Sel koosolekul tähendas asunikude koonduse esindaja härra Lehtman, et seda küsimust ei saa muidu arutada, kui peab osa võtma sellest ka tööerakond. Sellele ettepanekule ei vaieldud vastu, vaid arvati, et kui kutsuda tööerakond, siis tuleks kutsuda ka rahvaerakond. Nii siis esimesel koosolekul ei jõutud selles küsimuses kaugemale. Teisel koosolekul, kus koos olid koaleeruvad rühmad, tähendas härra Riigivanem, et kas ei saaks nii kokku leppida, et kutsuksime ellu vahetalituse büroo, kelle hooleks jääks agronoomilise abiandmise korraldamine. Rahvaerakonna esindaja härra Liigand tähendas kindlamal kujul, et sellest büroost võiksid osa võtta põllumajanduse liidu ja põllumeeste keskseltsi esindajad. Selle peale tähendas põllumeeste kogude rühma esindaja härra Jürman, et põllumeeste rühmal ei ole midagi selle vastu, kui alguses jääb agronoomilise abiandmise korraldamine büroo kätte, kus kaks suuremat põllumajanduslikku organisatsiooni esindatud oleks seniks, kui selleks põllumajanduse kutseesindus ellu kutsutakse. Ja asunikude kui ka tööerakonna rühma esindajad tähendasid, et nemad ka selle poolt on. (A. Schulbach, tõer: Kuulge, härra Tonkman, Teie eksite väga raskesti. Teie arvate, et kui üht küsimust ei puudutata, siis on see kokkuleppe tundemärk.) Härra Schulbach, just härra Pool oleks pidanud seda eile siin ütleva, mis Teie praegu ütlete. Teie, härra Schulbach, olete hiljaks jäänud, ja see näitab, et Teie väga aeglaselt mõtlete. Teie mõtted on 24 tundi hiljaks jäänud.

Kui küsimus eelarve-komisjonis uuesti arutusele tuli, ei olnud enne võimalik rühmadevahelist koosolekut pidada ja esitati otsekohe eelarve-komisjoni sooviavaldused.

Kõigepealt peab tähendama, et see sooviavaldus, mis alamkomisjoni poolt vastu võetud, seisis päevakorras ja taheti vastu võtta sarnasena, mis oleks põllumeeste keskseltsile kriipsu peale tõmmanud. Sellele vastandina esitasin mina järgmise sooviavalduse: „Riigikogu avaldab soovi, et üldagronoomilise abiandmise teostamine täiel määral antaks põllumeeste keskseltsi kätte.“ Selle sooviavalduse esitasin sellepärast, et alamkomisjoni poolt esitatud sooviavaldus põllumeestele täiesti vastuvõetatu oli.

Peale selle esitas rkl. Liigand järgmise sooviavalduse: „Riigikogu avaldab soovi, et paralleeltegevuse ärahoidmiseks agronoomilise abiandmise alal välja arendataks erapooletu maakonna ja jaoskonna agronoomide võrk, kelle ametisse kutsumine antakse põllutöministeeriumi juurde asutatava ja põllutöministeeriumi juhtimisel töötava büroo kätte, mis koosneb ühepaljuist Eesti põllumeeste keskseltsi, asunikude, riigirentnikkude ja talupidajate põllumajandusliku liidu, ühest üleriikliku maatööraha liidu ja ühest Tartu ülikooli põllumajanduse-teaduskonna esindajatest.“

Selle rkl. Liigand'i ettepaneku kohta pean ütleva, et selles oli jälle uusi esindajaid ette nähtud, mis enne läbirääkimisel ei olnud. Ütlesin, et sellega ei saa põllumehed nõus olla. Selle peale esines härra Pool järgmise sooviavaldusega: „Riigikogu avaldab soovi, et paralleeltegevuse ärahoidmiseks agronoomilise abiandmise alal asutataks erapooletu maa- ja jaoskonna agronoomide võrk, selleks ära kasutades eelarve-summasid, mis ette nähtud põllumajanduse inspektorite, põllutöö ja taimekasvatuse instruktorite, maakonna ja jaoskonna agronoomide, vanemate ja nooremate kontrollinstruktorite ning rändkarjaravitsejate palkadeks ning eelnimetatud instruktorite sõidurahadeks.“

Nimetatud maa- ja jaoskonna agronoomide võrgu korraldust on soovitatav ellu kutsuda põllutöministeeriumi juurde, kus nende juures nende tegevuse korraldajaks oleks organisatsioon, mis koosneks põllutöministeeriumi, asunikude, riigirentnikkude ja talupidajate põllumajandusliku liidu ja Eesti põllumeeste keskseltsi esindajaist.“

Komisjoni koosolekul läbirääkimiste järele võtsid härra Liigand ja samuti härra Pool oma ettepanekud tagasi, ja härra Liigand esitas uue ettepaneku, millega ühinesid ka härrad Pool,

Maaker ja Laur, — ja mis järgmiselt kõlab: „Riigikogu avaldab soovi, et paralleeltegevuse ärahoidmiseks agronoomilise abiandmise alal välja arendataks erapooletu maakonna ja jaoskonna agronoomide võrk, selleks ära kasutades eelarve-summad, mis ette nähtud põllumajanduse inspektorite, põllutöö- ja taimekasvatuse instruktorite, maakonna ja jaoskonna agronoomide, kontrollinstruktorite ning rändkarjaravitsejate paljaks ja sõidurahadeks.

Nimetatud maakonna ja jaoskonna agronoomide ametisse kutsumine ja juhtimine antakse põllutööstusministeeriumi juurde asutatava büroo kätte, mis koosneb ühest põllutööstusministeeriumi, ühest Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna, ühest üleriikliku maatööstuse liidu, kahest Eesti põllumeeste keskseltsi ja kahest asunikude-, riigirentnikkude ja talupidajate põllumajandusliku liidu esindajast.“

Siia juurde tegi härra Liigand ettepaneku, et tema ei saa sellega hästi ühineda, et kontrollinstruktorite ja rändkarjaravitsejate palgad ja sõidurahad saaksid siia juurde võetud, ja tegi ettepaneku, seda osa hääletada lahus. Hääletamisel kukkus ettepanek läbi.

Edasi tegin mina ettepaneku, nimelt selleks juhtumiseks, kui peaks läbi kukkuma minu esimene ettepanek. Ettepanek oli järgmine: „Riigikogu avaldab soovi, et paralleel-tegevuse ärahoidmiseks agronoomilise abiandmise alal välja arendataks erapooletu maakonna ja jaoskonna agronoomide võrk, kelle ametisse kutsumine ja juhtimine antakse büroo kätte, kes koosneb kahest Eesti põllumeeste keskseltsi, kahest põllumajandusliku liidu, ühest maatööstuse liidu ja ühest ülikooli põllumajandusteaduskonna esindajast.“

Olen kõik lühidalt ette toonud, mis eelarvekomisjonis kõne all oli. Sellest selgub, et ei ole härra Jürman algataja olnud, vaid need algatused on tulnud mujalt — teises suunas ja teises sihis. Härra Pooli soovivaldusest selgub, et see muud ei olegi, — kui keskseltsi abirahadele ja tegevusele kriipsu peale tõmbamine. Teiseks, härra Pooli soovivalduses on öeldud, et agronoomilise abiandmise korraldamine antakse põllumajanduse liidu kätte. Aga kõnetoolis ütleb härra Pool, et eelarves on keskseltsile palju suuremad summad määratud kui läinud aastal. Ühes kohas ütleb härra Pool, kelle kätte tulevad summad anda, ja teises kohas, et keskseltsile on nüüd rohkem antud kui varemalt. Vaadake, missugune vastolu!

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Tonkman, Teie kõne on läbi, rkl. Järve annab oma sõnaõiguse Teile edasi.

K. Tonkman (põl): Sellest selgub, et härra Pooli kõne ei vasta tõele ja on otse tõsiasiade ümberpööramine.

Missugune töökava on põllumeeste keskseltsil ja asunikude liidul? Eesti põllumeeste keskselts ei tööta kavata, temal on kindel töökava ja tööplaan, ning kava teostamiseks eriteadlased ja instruktorid ametis. Põllumeeste keskseltsil on 11 põllumajanduse instruktorit, 5 karjakasvatuse instruktorit, 7 aiatööde instruktorit, 15 kodumajapidamise instruktorit, 6 piimatalituse instruktorit, 2 masinatundjate instruktorit, 4 ehitusetalituse instruktorit ja 27 maaparanduse instruktorit. Töö on järgmiselt jaotatud: igas maakonnas on 1 põllumajanduse inspektor. See inspektor korraldab kõik agronoomilised tööd, mis üldse maakonnas teha tulevad, korraldab kursused j.n.e., ja ta ei korralda ainult, vaid töötab täiel määral ise ka kursustel kaasa, niipalju kui selleks jõudu ja aega jätkub.

Selle järele on igas maakonnas 1 taimekasvatuse instruktor, kes kuulub oma tööga põllumajanduse inspektori alla ja töötab taimekasvatuse alal, nii nagu nõuab seda ta tegevus.

Peale nende on karjakasvatuse instruktooreid viis. Keskseltsil ei ole võimalik olnud igasse maakonda ametisse panna üht karjakasvatuse instruktorit. Olgugi, et instruktoritest tunduv puudus on, ei ole keskselts saanud riigilt ühtki penni nende palkamiseks. Ametisolevad viis instruktorit peetakse kõik keskseltsi kulul ülal. (Vahelhüüe.) Ma räägin riigi summadest, ja et keskselts ei saa riigikassalt ühtki penni karjakasvatuse instruktori palkamiseks, vaid peab nad ülal omal kulul. Missugusel määral ta maakonnalt abi saab, see on iseküsimus.

Aiatöö instruktooreid on seitse. Rahapuu-dusel ei ole võimalik olnud igasse maakonda üht instruktorit ametisse panna, vaid instruktorid on kursustele käsutatud üldises korras nii ühes kui ka teises maakonnas, kuidas nõudmisi on.

Kodumajapidamise instruktooreid — 15. Neid on igas maakonnas 1. Peale selle on veel 4, kes nõudmise peale ühes ja teises maakonnas ringi käivad.

Piimatalituse instruktooreid on 6. Nende peale ei saa keskselts riigilt ega omavalitsustelt toetust, nii et keskselts peab neid ülal omal kulul ja sellepärast ei ole võimalik olnud igasse maakonda üht ametisse panna.

Masinatundjaid instruktooreid on 2. Nende jaoks ei anta keskseltsile riigilt pennigi toetust, vaid peetakse ülal keskseltsi kulul. Muidugi ei ole võimalik olnud ka neid igasse maakonda saata. On saadetud ainult sinna, kus

on korraldatud kursused ja nõudmisi selleks olnud.

Ehitusetalituses on 4 töäjõudu ehitusetalituse inseneri juhatusel. Riik ega omavalitsus ei anna selleks pennigi toetust. Peab tähendama, et ehitusetalitusel on väga palju tööd, isearanis piimatalituse plaanide valmistamise alal, milliste järgi nõudmine suur.

Maaparanduse instruktoreid — 27. Büroo asub Tallinnas, sest võimata on seda mõnda maakonnalinna asetada. Tallinnas on üks maaparanduse büroo, Tartus teine. Nii näeme, et keskseltsi töö on täiel määral nii korraldatud, et agronoomiline abiandmine on jaotatud nõnda, et nende töäjõudude korraldamine kuidagi teistviisi ei ole võimalik, kui see praegu korraldatud on. Veel rohkem. Nagu teate, oli läinud aasta ikalduseaasta, mille tõttu loomatoitu väga vähe saadi, siis oli instruktoritel sügisel karjatoitmise kavade kokkuseadmisega nii palju tööd, et ei jõutud rahuldada kõiki põllumeeste nõudeid. Ja see oli väga tarvilik ja tähtis töö, mis meile selgelt näitab, et korraliku loomatoidu kavade kokkuseadmisega on alles hoitud palju karju. Peale selle tuleb nimetada, et ka sooparanduse instruktorid on kursustel õpetust andnud, mis keskseltsi poolt korraldatud. Peale selle on keskseltsi juures agronoom ametis, kes üldiselt juhatusi annab.

Nii on lühidalt kokkuvõttes praegune keskseltsi töökava ja korraldus. Praeguste rahadega ja töäjõududega ei ole võimalik kuidagi viisi rohkem inimesi ametisse panna, kuigi see oleks väga tarvilik.

Edasi peab tähendama, et keskseltsil on üks instruktor Põltsamaal ametis ja paari aasta eest üks instruktor Väike-Maarjas, kuid Väike-Maarjas ei olnud võimalik teda ametis pidada ainelise jõu puudusel.

Kui nüüd võrrelda uut kava, mida härra Pool ja tema mõtteosalised soovivad, mille poolest see keskseltsi kavast lahku läheb? See ei lähe üldjoontes sugugi lahku. Pannakse igasse maakonda ametisse üks maa agronoom — siin ei ole midagi uut. Põllumeeste keskseltsil on agronoomi asemel ametis põllumajanduse inspektor, see on maakonna agronoom. Ainult nimes on vahe. Nimi ei ole tähtis. Umbes 50 aastat tagasi soovitas kadunud Jakobson, selleaegne Pärnu põllumeeste seltsi esimees, ametisse panna põllumajanduse ja karjakasvatuse koolmeistrid. Sama põhimõte — ainult nimetus on teine. See mõte on ka siin. Põllumeestele on tarvis nõu, juhatus ja õpetust anda, nimetame neid inimesi koolmeistriteks, maa agronoomideks, instruktoriteks, jaoskonna agronoomideks või kelle-

giks muuks, see on täiesti ükskõik, vaid tähtis on see, et põllumeestele tuleb juhatus anda. Selles küsimuses ei ole asunikude kaval mingit uut tuuma. Mis on seal uut? Seal kõneldakse jaoskonna agronoomidest. Jah, kui on võimalik panna rohkem inimesi ametisse, siis võib seda teostada. Sooviavaldus läheb lahku, ja sellega ei saa põllumehed päri olla. Sooviavalduses öeldakse kindlalt ja kategooriliselt, et jaoskonna agronoomide, kontrollinstruktorite ning rändkarjakasvatamise instruktorite palgad viiakse büroo alla, sellega tahetakse kaotada karjakasvatamise ja kontrollinstruktorid, nii nagu härra Pool väljendas, et ei olevat tarvidust karjakasvatamise ja kontrollinstruktorite järgi, vaid nende töö peavad ära tegema jaoskonna agronoomid. Agronoomid aga kõnelevad, et see kava olla läbiviimatu. Ei ole võimalik, kaotada kontrollinstruktorid ja panna see töö jaoskonna agronoomi peale. Jaoskonna agronoomi ülesanded on sootuks teistsugused, kui kontrollinstruktoril. See on kahesugune töö ja ei saa kuidagi pidada soovitavaks, et kõik selle töö peavad ära tegema ainult jaoskonna agronoomid. Selgub, et see kava, mille põllumajanduslik liit on esitanud, ja põllutööministeerium omaks tunnustanud, lööb täiesti segi seni tehtud suure töö, mis seni on olnud hädatarvilik. Ei ole ka seal kavas ette nähtud karjakasvatamise instruktorid, samuti ka piimaasjanduse instruktorid. Ja nüüd korruga öeldakse, et see kava on parem. See kava ei ole sugugi parem, vaid sootuks halvem. Eile küsiti ja tähendati, kes esitas selle liidu kava, kas oli see valitsuse esitis või mitte? Siin võib eitada ja jaatada. Eitada selles mõttes, et see kava ei olnud võetud eelarve kausta. Jaatada selles mõttes, et põllutööminister ütles, et tal oli teada asunikude liidu kava, kes esitas selle valitsusele, valitsus sanktsioneeris selle ja siis esitati see kava Riigikogule. Ministrid seletavad kindlasti, et põllutööminister ei ole ette toonud neid muudatusi, mis uus agronoomilise abiandmise kava toob. (Põllutööminister O. Köster: Need küsimused olid valitsuses selgitamisel, küsige oma parteikaaslaste käest.) Põllutööminister on vaid öelnud, et põllukultuuri tõstmiseks antakse summasid nii- ja niipalju, aga et selles ka muudatusi, seda ei ole ette toodud. Nii on siis uus kava laua alt läbi viidud. (Vahelhüüe põllutööminister O. Köstri poolt.) Noh, härra põllutööminister, kas Teie loete ja kas jõutakse valitsuses lugeda kõik need seletuskirjad läbi, kui Teie ütlete, et Vabariigi Valitsus kinnitas. (Vahelhüüe keskelt: Vabariigi Valitsuses on see küsimus selgitatud.)

Juhataja **R. Penno**: Härra Tonkman, Teil on veel kõneaega 1 minut.

K. Tonkman (põl): Kuidas nii? Mul on veel aega kõneleda.

Juhataja **R. Penno**: Vabandage, härra Järve, kes esimest korda sõna võtnud, on Teile oma kõneaja andnud.

K. Tonkman (põl): Kui eelarve-komisjonis põllumeeste rühma liikmed järele jätmata ja kindlasti nõudsid, et näidake seda uut kava, andke see ükskord kätte, meie tahame näha — sellest kõneldi kahel koosolekul, ja kolmandal koosolekul esitas kava põllutöoministeeriumi ametnik Martin. Tuli välja, et see uus kava oli põllutöoministeeriumi oma, mis esiteks asunikkude liidu oma pidi olema. (Kohtuminister T. Kalbus: See peabki nii olema, liit esitas omad kavad ministeeriumile. Vahelhüüe.) Nii näeme, et asunikkude liidu peastaap asub põllutöoministeeriumis. Kui öeldakse, et see on valitsuse kava, siis pandagu ta eelarve juurde ja öeldagu otsekohe, et see on valitsuse kava; kui see on aga asunikkude kava, siis pandagu jällegi eelarve juurde ja öeldagu otsekohe, see on asunikkude liidu kava.

Veel tahtsin puudutada rkl. Pooli poolt ülestõstetud küsimust, et keskseltsile olevat üle 5 miljoni marga eelarves ette nähtud rohkem, kui läinud aastal. Ma juba tähendasin, et eelarves võib olla summasid väga palju, aga eelarve seletuskirjas ei ole öeldud, kellele ja mis otstarbeks need summad määratakse. Härra Pool peaks väga hästi teadma, mille poole ta sihtis ja kellele ta neid summasid tahab välja anda. Sellepärast ei ole õige, et keskselts summasid tegelikult rohkem saab, kui enne. Milleks seda härra Pool kõneles? Nii ei maksa tõsiasju pea peale pöörata. Peaks ükskord arusaamisele tulema, et põllumeeste isetegevust ei või halvata, ja meie ei või seltskonnalt võtta neid ülesandeid, millega ta ise väga hästi hakkama saab. Ma ei tahaks selle juures pikemalt peatuda, sest härra Päts kõneles väga kujukalt meie isetegevusest ja algatusevõimest, mida Riigikogu hävitada tahab.

Lõpuks peatun rkl. Lauri väidete juures, mida ma algusest lõpuni tähelepanelikult kuulasin. Härra Laur oli väga kuri ja ütles, et minu kõne olevat teda väga üllatanud, et mina olen julenud rääkida hinnapolitikast ja olen püüdnud tähelepanu juhtida sellele, kuidas meil hinnapolitikat aetakse j.n.e. Härra Laur ei lükanud faktiliselt ühtki minu väidet ümber. Tõsi jääb tõeks: tegelikud asunikud, kes maal igapäev põldu harivad, näeksid heameelega, et nende esindajad Riigikogus nende huve

kaitseksid ja kaasa tunneksid sellele suurele tööle ja vaevale, mis põllumehed maal teevad, ja et nad selle vaeva eest ka palka saaksid. Vaadake, seda tahavad teie valijad maal. Aga teie kõnelete siin hoopis vastupidist ja ütlete, et see ei ole õige, kui sõjavägi liha või vilja eest põllumeestele kõrgemat hinda maksab. Siin hoitakse kokku selle kehva põllumehe arvel. Põllumajanduse saaduste hinna alal tuleb teil kokkuhoidmise mõtte pähe, aga mitte mujal. Hoidke ka mujal kokku.

Edasi kurjustas härra Laur eksporttapamajade üle. Kui tuleb ükskord jälle poliitiline eksporttapamaja päevakorrale, siis kõnelen sellest, praegu ma seda ei puuduta, sest eelarvesse see ei puutu. Ütlen siiski üht: teadke, see eksporttapamaja ei ole kellegi teise monopol, kui põllumeeste eneste monopol, sest põllumehed on ise selle eksporttapamaja liikmed. Sinna võetakse igauks vastu, olgu see põllumees, kogupõllumees, tööerakondlane või asunik. See on põllumeeste ühistegevus. Väga kurb on, kes ennast maa esindajaks, põllumeeste esindajaks ja põllumajandusliku liidu esindajaks peab, et see tuleb ja kurjustab, et põllumeeste eneste käes on lihaväljaveo monopol. Küsisin, kelle käes see siis peaks olema? (Vahelhüüe keskelt: Kas ta ei maksa siis?) Kuid lihamonopoli küsimus on hoopis teine küsimus, see olgu nimetatud nii mööda minnes.

A. Schulbach (töer) (fakt. märk.): Nagu Riigikogu eilsetest stenogrammidest näha on rkl. Tonkman seletanud, et nõupidamisel Riigivanema juures on koaleerivate rühmade vahel kokkulepe saavutatud põllutöökoja loomise asjus. Täna pidas härra Tonkman tarvilikuks sedasama seletada lisandusega, et põllumeeste kogude esindaja rkl. Jürman teinud põllutöökoja loomise eelduseks, mille põhjal põllumehed võivad leppida pariteetliku büroo loomisega. See rkl. Tonkman'i väide on täiesti vale. Rkl. Jürman ei seadnud koosoleku kestel mingisuguseid eeldusi üles, vaid seletas, et nende seisukohalt oleks õige, kui agronoomilise abiande korraldus põllutöökoja kätte antaks. Selle peale ei pidanud tarvilikuks ükski teine rühm reageerida sellepärast, et seda kui kõrvalist küsimust võeti, mis päevakorras ei seisnud. Mis puutub meie rühma, siis oleme oma seisukohad põllutöökoja suhtes küllalt selgelt avaldanud siis, kui praegune valitsus loodi, ja sellepärast ei ole meil mingisugust vajadust igakord reageerida, kui põllumehed hakkavad põllutöökojast rääkima. Härra Tonkman'i väljaaste näitab, et kui keegi põllumeeste kogude rühma meestega midagi rääkida tahab, siis peab ta notari ja kaks kirjutajat kaasa võtma.

Th. Pool (töer) (fakt. märk.): Pean paar faktulist märkust tegema rkl. Tonkman'i kõne kohta. Rkl. Tonkman tähendas, et mina olevat alamkomisjonis ettepaneku teinud, põllumajanduslikku nõuannet kogu ulatuses põllumajanduse liidu kätte koondada. See ei vasta tõe. Mina tegin ettepaneku ainult jaoskonna agronoomide suhtes, et jaoskonna agronoomide instituut põllumajandusliku liidu alla üle viia. Peale selle on keskseltsil aga terve rida teisi nõuandjaid, keda rkl. Tonkman ise üles luges. Neist seletustest peaks igatahes selge olema, et agronoomilise abiandmise täiel määral üleviimisest ei või juttugi olla.

Ka üks teine rkl. Tonkman'i väide ei vasta tõe. Maa- ja jaoskonna agronoomide korraldusekava ei andnud eelarve-komisjonile mitte härra Martin üle, sest see puutub põllutöoministeeriumi ja ei saa Riigikogule anda eraasutus neid vahetult. (Vahelhüüe: Kes selle lipaka kätte andis!?) See jagati laiali eelarve-komisjonis põllumajanduse peavalitsuse sekretäri poolt.

Kõlmandaks kõneles härra Tonkman, et mina olla eilses kõnes öelnud, et keskselts on tänavu 5 miljonit rohkem toetust saanud, kui läinud aastal. Mina ei ole seda öelnud. (Vahelhüüded.) Lugege stenogramme. Mina ütlesin, et ta on rohkem saanud, kui läinud aastal.

Juhataja **R. Penno**: Kõneleja, Teie kõneae on täis.

Th. Pool (töer): Läänud aasta eelarves oli toetuseks 7.752.000 marka, tänavu aastal aga 8.486.000 marka, see tähendab, rohkem kui läinud aastal.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean tähendama, et härra Schulbach ei lükanud midagi ümber, vaid konstateeris seda tõsiasja, et Riigivanema juures need küsimused arutusel olid, ja et kokkulepe oli olemas koalitsiooni loomise algul.

Teiseks pean küsima härra Poolilt: kas see oli asunikude liidu või põllutöoministeeriumi kava? Mina sain aru, et see ei olnud põllutöoministeeriumi, vaid asunikude liidu kava.

M. Martna (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eelkõnelejate poolt on peale agronoomilise abiandmise küsimuse mõndagi kuuldavale toodud, mis minus ka mõtteid on ära tanud, nagu niisuguse mõtetevahetuse juures ikka on. Mind on ka isiklikult nende avalduste juures nimetatud, nii et mina tarvilikuks pidasin veel kord sõna võtta.

Kui neid vaateid kokku võtta ja ühe üldise nimetaja alla viia, siis võiks neid nimetada küsimuseks linna ja maa vahel. Muidu oleks ehk kergem üksikuid küsimusi niiöelda äärmärkustega õiendada. Härra Päts ütles, mina olevat teda valesti edasi andnud, sest tema ei olla hariduse reguleerimiseks sunniabinõusid soovitanud. Mul jääb aga meelde tuletada, et härra Päts ka oma teise kõne selles asjas samasuguse sooviavaldusega lõpetas. Mida tähendab see muud, kui sunniabinõusid, et „hariduseküsimust tuleb kindla käega ja julgelt korraldama hakata“. Loogiliselt edasi mõeldes võime ainult sellele otsusele tulla, et see kindla käega juhtimine selles suunas sündima peab, nagu Teie oma mõtteid ette kandsite! Sest ei või ju arvata, et härra Päts kellegi teise plaanide peale oleks mõelnud.

Suun peaks see olema, et noori inimesi kesk- ja ülikooli enam nõnda palju ei pääseks! Kas see on õige või mitte, see on teine asi. (K. Päts, põl: Ega me ei ole öelnud, et neid eitohi kooli lasta ja haridust anda, ainult teises suunas!) Küsimus on praegu see, et mina ei olla Teie arvamist õieti väljendanud, kuna Teie ometi ülevalt poolt tulevat korraldust ja reguleerimist nõuate. (K. Päts, põl: Riik annab raha ja peab ka organiseerima.) Aga küsimine on: kuidas? Juba Prantsuse revolutsioonist saadik, sest saadik, kui kodanlus võimule pääsis, on ka vaba liikumisvabaduse nõudmine üldine olnud. Liikumisvabadus — „Freizügigkeit“ tähendab seda, et iga inimese enese otsustada jääb, kuhu ta läheb ja mis ta elukutseks valib. See mõte on läbi löönud. (K. Pätsi, põl vahelhüüe.) Mina vastan Teie Teie oma väitega, härra Päts. Teie panete õigusega rõhku selle peale, et ühiskond, seltskond, omavalitsus peavad teotsema. Omavalitsused asutavad koole, ka keskkooli, nähtavasti arvates, et need tarvilikud on. Teie aga jätate siin selle põhimõtte maha ja nõuate, et seda asja peaks keskvalitsus haridusministri, seekord dr. Möttus'e kaudu ette mõõtma. (K. Päts, põl: Kas arvate, et riik peab kõik seltskonnale tegema, mis seltskond tahab?) Ei! Siin on tegemist seltskonna tahtmisega ja küsimisega, kes seda peab määrama: seltskond või keskvalitsus.

Härra Johanson värskendab suure tarkusega seda kulunud väidet, et sotsialistid arvustavad ainult, aga positiivseid ettepanekuid nad ei tee. Aga meie arvustus sisaldab enamasti ikka ka seda, mida positiivseks nimetatakse, kui kuulaja ainult aru saada tahab ja oskab. Kui ma sellest kõnelen, et riik, ühiskond, juhtiv keskkohd peaks midagi reguleerima, kuidas peaks ta seda siis tegema? Kõne-

alloseval korral peaks ta võtma inimestelt tahte ülikooli astuda. Seda saab ta aga ainult siis kätte, kui ta inimestele võimalikult laialdatusel elamisvõimalusi, s. o. töö- ja teenimisvõimalusi muretseb. Seda peaks ta tegema ja selleks on temal ka suured võimalused olemas, mille juures mina ei eelda, et valitsus „kõik“ teha võib. Kuid see on meie positiivne lähtekoht selles küsimuses ja hea tahtmise juures on selles väga palju läbiviidavat. Härra Päts ja ta rühmakaaslased rõhutasid kõvasti seda üht nooti ühel viisil, nimelt, et linnades on palju inimesi ja neid tuleb siit eemale hoida. Mingisugusel surveel. Kui vana Adolf Damaschke niisuguseid mõtteid kuuleks, Damaschke, kelle raamatu härra Päts ümber on pannud ja millest tema eile siin kõneles, ma ei tea, mis Damaschke küll ütleks neid väiteid kuuldes. Et selkombel majanduse- ja rahvapolitikat ajada tahetakse oleks temal küll mõistatuseks. (K. Päts, põl: Mil kombel siis, härra Martna?) Igatahes mitte liikumisvabadusele takistusi teha tahtes, inimesi linna asuma takistades. (K. Päts, põl: Mina, härra Martna, seda soovitanud ei ole.) Seda soovitate ju praegu! (K. Päts, põl: Noh, tehke selgeks.)

See oli 4 aasta eest, kui meie siin härra Pätsiga samojeedidest kõnelesime, siis olite Teie korterikriisi lahendamise asjus sellel seisukohal, et inimesed peavad linnast maale minema. Ja kui inimesed maale valguksid, siis loomulikult väheneb nende arv linnas, ja — millepärast siis veel kortereid juurde ehitama hakata? (K. Päts, põl: Nad võivad, härra Martna, ühest linnast teise minna.) Nüüd ütlete, et õlikivitööstus nad linnast maale meelitab ja — jälle pole vaja elukortereid linna ehitada. Kui Damaschke seda kuuleks, siis ta naeraks teistviisi, kui mina siin praegu. (K. Päts, põl: Adolf Damaschke on just öelnud, et tööstust peab maale viidama.) Aga ta pole mitte öelnud, et korterikriisi ei peaks linnades sellepärast lahendatama! Mina ei kõnele ju ka selle vastu, et Türsamäel, Kohtlas, Vaivaras j.n.e. aialinnad tekivad, aga sellest hoolimata jäävad linnad! Mullu lugesin ma Adolf Damaschke raamatust siinsamas ette, mis tema kogukonna korteri- ja ehitusepolitika kohta ütleb. Ka Teie peaksite seda teadma! (K. Päts, põl: Mina olen seda lugenud!) Aga Teie peaksite seda ka loogiliselt läbi seedima. (Naer.) Kui Adolf Damaschke'ist sedaviisi aru saadakse ja dotseeritakse, et linnades, näiteks Tallinnas ei ole tarvis korterikriisi lahendada, sest Türsamäele ja Vaivarasse asub õlikivitööstuse koht aialinna

näol, kuna Tallinna inimesed sinna asuvad, siis ei ole temast aru saadud! (K. Päts, põl: No aga, härra Martna, kui nad lähevad, mis siis on?) Nad ei ole Teie etteütlemise järgi tänini maale läinud, ja kümne aasta pärast peate tunnistama, et nad ka Türsamäele läinud ei ole!

Teie imestate, et Tallinna käesoleval talvel jälle 4 kuni 5 tuhat hinge juurde tulnud. (K. Päts, põl: Ega praegu ei ole Türsamäel veel midagi!) Sotsialistidel on õnneks see omadus, et kui nad mingisuguse küsimusega tegemist teevad, siis nad küsivad: mis pärast see nõnda on? Mina, kui sotsialist, võin öelda, et eeloleval kevadel, s. o. aprillija maikuus linnaelanikkude arv umbes selle arvu võrra jälle väheneb, tuleval sügisel aga jälle suureneb. (K. Päts, põl: Meie läheme ise ka!) Osa inimesi läheb Türsamäele, teine osa — võib olla — Kohtlasse, suurem osa aga talupoegade juurde põllutööle. Sügisel, kui põllutöö valmis, näidatakse neile seal ust, ja et kortereid külas saada ei ole, siis peavad nad linna tulema, ja linn kasvab 4 kuni 5 tuhande inimese võrra jälle perekamaks.

Härra Päts teeb küsimismärgi meie uute linnade suunas, teadmata, mis nende ülesanne on, siis olen ka mina arvamisel, et väga tähtis on ankeedi toimepanek teadasaamiseks, mis inimesed seal teevad, millest nad elavad. Statistilised teated on iga elanikkudekihi kohta ikka tähtsad. Üks on aga nende olemisvajadusest kindel: suvel leiata seal hulga tühje tube, ehk kui mitte üsna tühje, siis üsna väheste elanikkudega. Sügisel ja talvel leiata aga toad tungil täis. Ja järele pärides kuulete, et need on suvised põllutöölised, kes talumeeste, põllupidajate juures talvel tööd ega ka korterit ei leia! Jah, härra Päts ja kõik meie Riigivanemad — kolmandiku tosinat näen siin praegu reas — öelge minule, missuguse valitsuse poolt on mõtet algatatud, et meie kogukondades, meie küldes põllutöölilistele kortereid vaja ehitada oleks? Ei ole niisugust valitsust veel olnud. Aga kas Adolf Damaschke soovitab seda või mitte? Tema ei oleks nii tähtis kogukonna teoreetik ega moodne reformer, nagu ta on, kui ta seda ei soovitaks! Tema teab, et põllutöölised kortereid vajavad, ja kui me tahame, et inimesed maal püsiksid, peame ka meie soovima, et seal võimalikult inimlikud tööliste korterid oleksid. Aga seda mõtet ei ole veel — ei Damaschke ümberpanija ega ka teiste poolt „liikuma pandud,“ ja ma ei julge praegugi eeldada, et see ligemas tulevikus sünniks. Ainult sotsialistide poolt on seda mõtet väljendatud, ja meie tahame selle nõudmise

juurde ka edaspidi jääda. See on meie positiivne seisukoht praegu ja on ikka olnud, see on üks abinõu, kui tahetakse inimesi maal kinni pidada ja kui pealegi tahetakse, et inimesed linnadest maale peaksid asuma: siis peate seal niisugused elamistingimused pakuma, et inimesed end sellest meelitatud tunneksid. Aga niikaua, kui teie sedateinud ei ole, ei aita moraliseerimine ega õõnes hoolemine: meil on maad küllalt!

Ajalehed on minu „Ruuriku“ vahelhüüde järele omal kombel edasi andnud. Loomulikult ei tahtnud mina öelda, et meile väljaspoolt valitsejaid kutsuda. See pidi piltlik ütelus olema ja pidi seda väljendama, et meie valitsused tänapäevani seda teinud ei ole, mida nad selles suunas oleksid tegema pidanud. Öeldakse ainult, minge maale, meil on maad küllalt.

Ma kõnelesin eile Agrarverfassung'ist, maa seaduslikust korraldusest või maaseaduseandlusest. Sealtpoolt rõhutati täna sedasama. Juhiti nimelt tähelepanu sellele, et meie maa korraldus, Agrarverfassung, väiksemaid maatükke taludest iseseisvatena lahutada ei luba. Ta vaatas teisest seisukohast selle peale kui mina, aga see väljendus ise oli ühesugune mõlemal pool: kui meie teame, et on maad, kuhu inimesed minna võiksid, siis peab ometi riigivõim algatuse tegema, et maa kättesaadav oleks!

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneaug on läbi. Teile annab oma kõneaja edasi rkl. Eilman.

M. Martna (stp): Tänan! Aga mis on meil selleks tehtud? Mitte midagi! Meie maaomanduse seaduslik korraldus on seesama, nagu ta Vene ajal Balti eraõiguse põhjal ja mõisnikkude juhtimisel kujunes. Ja see on meie põllumeestele nõnda luusse ja lihasse juurdunud, et nad oma maaomanduse „pühaduse“ ja „puutumatus“ pärast veel kartlikumalt värisevad, kui prantslased suure revolutsiooni aegu hüüdes: eraomandus on püha ja seda püha eraomandust tuleb kaitsta. Kui meie seda püha eraomandust sellel määral aina kaitseme, siis meie ei saa kätte seda, mida see meelitav lause eneses sisaldab: maad on küllalt, minge ainult maale! Asunikkude jaoks võõrandati suurmaomanikkude maad. Nüüd, kui meie ütleme, et maad on küllalt, ei ole sedagi maad enam jagada. Siin peame seaduse maksma panema, mis maa-andmist võimaldab. Aga nagu ma nimetasin, meile on $\frac{1}{3}$ tosinat endisi Riigivanemaid, rohkem kui pool tosinat valitsust siin näha, aga kes neist on selleks midagi

teinud, niisuguseid kavatsusi neil ei ole üldse olnud. (J. Teemant, põl: Peame ootama, kuni Teie, härra Martna, tulete.) Ei, sotsialistid veel ei tule, ja kui ka sotsialistid tulevad, siis Martna ikkagi ei tule. (J. Lattik'ul, krst vahelhüüe.) Kui meie „tulema peaksime“, siis peaksid härra Lattik'ust pehmel ja paremal pool sotsialistid olema, sest ilma sotsialistliku enamusega ei saa sotsialistid sotsialistlikult valitseda. Ka härra Lattik'ul ei ole veel niisugust nägu, mis oletada laseks, et ta võiks sotsialistiks hakata. (J. Lattik, krst: Seda nägu mul ei ole, ega tule ka.) Võtan selle tõeks. Aga neid vigu, mis teie olete teinud, ei saaks meiegi ometi tagasi teha! (J. Teemant, põl: Siis tuleb ainult vigade puru!) Selle puru puudus tänapäevani tõesti ei ole. (J. Teemant, põl: Teie jaoks muidugi. — J. Lattik, krst: Mis nad ärritavad aina!) Ei ole viga, saab läbi! Asjalugu on arusaadavalt niisugune, et kui öeldakse, et maad on, siis võime samuti öelda, et kulda ja teemante on maailmas küllalt, aga see ei avita meid, kõik see rohke kuld ja muud varad ei kuulu meile, me ei saa sellega mitte midagi osta. Lööksõna: maad on meil küllalt, ei või maanäljaseid rahuldada, kes maad ei saa! Kui härra Päts ja tema kaaskõnelejad rõhutasid, et meil maad küllalt on, siis unustasid nad, et meil praegu maal rohkesti inimesi on, kellel maad vähe. Minu teades on meil 86.000 põllumajanduslikku üksust, mis vähemad on, kui et nende pidajate perekonnad oma täie tööjõu nende kohtade peale tarvitada võiksid. Teiste sõnades, suur osa nende perekondade tööjõust jääb neil kohtadel üle, jääb kasutamata, läheb raisku. Üle 21.000 põllumajandusliku üksuse on alla $\frac{1}{2}$ hektaari maaga. Üle 100.000 väikemaapidaja on niisuguses seisukorras, et nad maad hädasti juurde vajavad. Härra Päts ütleb: igas kohas ei ole maad ligidal, mida neile, kellel maad vähe, juurde võiks anda. See on ainult hädaettekääneks: oleks ime, kui 100.000 maa juurdetahtjast keegi niisugusel kohal ei asu, kus maatagavara saadaval on! On ju pealegi küllalt teada, et Eesti talupoeg ikka sellega on leppima pidanud, et tema maa mitte ühes tükis, kodu juures ei olnud; on küllalt talupoegi, kelle heinamaad isegi kuni 50 versta talu asukohast eemal on. Nõnda lepiksid ka praegused maanäljased sellega, kui neile lisamaad kaugemaltki juurde antaks. Tähendab: see väide — nii ilus ja nii rahvuslik, kui ta ka näib olevat — „meil on maad küllalt“, on tühine sõnakõlks nõndakaua, kui ei ole tõsist tahtmist maa omanduseõigust nõnda muuta, et riigivõim maa eraomandust reguleerida võib. Kui tahtmist oleks, siis

oleks seda popsiseaduse juures võimalik näidata. Kui me aga väljarändajatele hurjutades ütleme: „meil on omal maad küllalt asumiseks, ärge minge võõrsile!“ sellejuures aga neid maaga varustada ei suuda, kes juba maal asuvad, kellel lapimaa harimiseks raudvara juba olemas, siis ei või keegi ausalt mõtleja ning tegeliku politika alusel hindaja niisuguseid õõnsaid hooplemisi tõsiselt võtta.

Minu härrad, olen oma parteisõprade ja ka teiste juures tuntud sarnasena, kes siilumaapidamises meie rahva tuleviku õnne ei näe. Aga sellest hoolimata ei ole midagi parata: tegelik elu on meid siilumaapidamisega köitnud. Ja siin on vaja abi leida, kui meie tahame, et rahva tööjõud raisku ei pea minema. Kuna teie meile mittepositiivsust ette heidate, ei ole aga teie poolt selles küsimuses mitte midagi positiivset tehtud. Või sõandab keegi tulla ja öelda, et popsiseaduse teostamise juures esiletulnud negatiivsed vahetuhtumised ja käsilolev popsiseaduse halvendamine selle küsimuse positiivne lahendamine ollagi?

Härra Teetsov esines praktilise mõttega: müüda maa tuleks riigi poolt ära osta ja maatahtjatele anda.

Aga kas ei peitu selle taga see mõte ja soov, et maaomanikud, kellel maad müüa on, võimalikult kõrget hinda oma maatüki eest saaksid? (J. Lattik, krst: Asundusekapital võimaldab!) Tänu Jumalale, kui nõnda on! Kuid see on piltlikult öeldud. (J. Lattik, krst: Ega mina Teid kunagi pärisotsiks ei pea!) Noh, ka Teie olete rohkem „paljasjalgne boheemlane“, kui päris pastor! Kuid sellega ei taha ma härra Lattik'ut haavata. (J. Lattik, krst: Ega mina kunagi midagi pahaks ei pane, mis Teie räägite!) Niipalju kui mina härra Lattik'ü kirjanduslikke tooteid olen lugenud, paistab ikka „boheem“ välja. (J. Lattik, krst: Teie otsite, miks siis ei peaks paistma!) Arvate, et ma otsin? Ei otsi! (J. Lattik, krst: Mitte sotsi hing, vaid otsija hing!) Ma olen mõlemad!

Nüüd jääks veel mõnda üksikasja kokkuvõttes puudutada. Nimelt haridusepolitika. Kui riigivõim tahab seda tabavalt ohjata, siis ei saa seda sellega kätte, et ütleme, kuidas asi olema peaks, vaid peame mingisuguseid kavatsusi maksma panema, mis asja teisele teele viib. Arvan, kui meil võimalik on riigis rohkem tegevust ja tööd olemas näha, et siis tung ülikooli isenesest väheneb. Noored inimesed näevad, et advokaatide ja muude haritlaste käsi väga hästi ei käi, ja nad sihivad oma püüetega mujale. Ka riigivõim ei

suuda taevast alla tuua, aga ta võib siiski mõnda, igatahes peab temal majanduseelu tõstmise sihiks olema. Siia kuulub ka härra Pätsi väide koolitatud ehitusetööde juhtide ja õppinud ehitusetöölise puuduse suunas. Koolinud ehitusemeistrid ja õppinud töölised ei või ehitusetööstust elustada, küll aga kutsub hoogne ehitusetööstus ja iga muu tööstus tarviliku oskusega tööjõu esile — teadagi koolide ja õpetuse teel. Aga ka kõigeparemad tehnikumid ja oskusekoolid ei suuda mingisugust uut tööstust esile kutsuda, kui sellel muud alust ja tõukeandjat ei ole. Kui juba härra Pätsi valitsuse aegu Toompeal vanade majade kokkuostmise asemel riik uusi valitsuse hooneid oleks ehitama hakanud, oleks see ehitusetööstusele elustavaks tõukeks olnud. Siis oleksid ka sellekohased koolid ajakohased olnud, nüüd aga, kus riik ei ehita, linn ei ehita, ega ka erainimesed ei ehita — on ehitusetöö koolidest kõnelemine ainult jutuks. Tööstusekoole asutatakse viimasel ajal juba liiga palju, neid tõuseb nagu seeni pärast vihma maa seest. Mina kardan, et meil ka sellel alal varsti teatav „üleproduktioon“ avalikuks saab, nagu praegu ülikooli haridusega inimeste rohkuse pärast mures ollakse. Meie käsitöö nõrkust arvesse võttes on selge, et palju koolinud töölisi, kes niisugustest koolidest välja tulevad, tööd hõlpsasti ei leia.

Mis härra Päts aiatöökooli kohta ütles, sellega olen täiesti nõus. Meil on põllumehi, kellel on aiad, kuid kes sellekohaselt õppinud ei ole. Õppinud aiatöötundjaid on meil vaja. Härra Päts puudutas eile omas kõnes ka seda, et sakslased olevat tahtnud omal ajal meie maad koloniseerida ja poolteist miljonit elanikku lisaks asundada, siis jättis härra Päts ühe väga tähtsa asja nimetamata: sakslased ei oleks ainult poolteist miljonit elanikku siia juurde toonud, vaid nad oleksid ka õige palju kapitali ja organiseerimisvõimet siia toonud, mis kapitaliga ühenduses küll „imet“ oleks teha võinud. Teistsuguseid järeldusi sellest teha näib minul võimata.

Kodukäsitööd peab edendama, kuid sellejuures ei tohi unustada, et see ka meil hõlpsasti selleks areneda võib, mis, nagu suurtes tööstusemaades, töötajale ainult näljapenne saada võimaldab. Seda tuleb meeles pidada. Vähem karta on seda härra Toffer'i poolt elustada püütud osas. Kui see korda läheks, võiks talvel hulk maainimesi oma tööjõu kasutamise võimalusi leida. Sedagi ei või ju keegi kindlasti öelda, aga ma arvan, et sellel tööl tulevikku olla võiks.

Et härra Päts positiivselt kõneleb veejõu kasutamise asjus, on väga armas kuulda.

Seni oli härra Tõnisson selle mõtte toetajana tuttav.

Juhataja **R. Penno**: Ma palun Riigivanemat Riigivanemaks nimetada. (Riigivanem J. Tõnisson: Mispärast, ega ma ümber ei ole nimetatud!)

M. Martna (stp): Narva kose küsimuse liikuma hakkamise ajal oli ta ju vahest Riigivanem, vahest jälle härra Tõnisson.

Loodetavasti hakatakse härra Pätsi eeskujul sellest laiemalt aru saama, kui tähtis odav töäjõud on, mis meilgi veejõu kasutamise abil kättesaadav näib. Koosolekul Riigivanema juures kõneles Narva linnapea ning juhtis tähelepanu selle peale, et Narva ümbruses on saeveskid, kes talveks 500 inimest lahti lasevad, kuid teistsuguse korralduse juures oleks neil võimalik olnud töölisi ka talvel tööl pidada. See oleks võimalik olnud, kuid seda ei ole katsutud teha. Ka selles suunas ei ole meie valitsused veel esimesigi vagusid ajanud, aga et nad seda teha võiksid ja tegema peaksid, näib minul päris selge.

Loodan, et meil mitte jälle äraluitunud väidetega ei tuldaks: sotsialistidel ei ole jaatavaid, positiivseid väiteid ega ettepanekuid! Ma olen igas küsimuses positiivsed seisukohad avaldanud. Muidugi ütlete teie, et need läbiviidavad ei olla... Põhjused? Need on kodanikkudele riigimeestele, sest et kodanikkudele parteidele „vastu karva“ pole vastuvõetavad. Siis veel üks ääremärkus. Härra Päts ütles oma kõnes, et Soomel on välismaal laenuusaldus sellepärast, et Soome parlamendis ei tulda... (K. Päts, põl: Härra Martna, seda ma ei öelnud kui põhjust, ma ütlesin seda ainult muu seas.) Ma tahtsin sellega näidata, et meil välislaenu saamiseks usaldus oli ja sellest võime järeldada, et meil ka teiste laenude juures see usaldus ei puuduks. Härra Laur ütles muu seas, et asunikude rühma minister, härra Soonberg, selles süüdi ei olevat, et need 10 miljonit ehitusekrediiti ei ole läinud aastal ära tarvitatud. See on ka üks küsimus, mille juures jälle vana Damaschke pead vangutaks, eriti kui ta teaks, missugune korteriviletsus meil valitseb. Riigikogu otsustab anda 10 miljonit, see on nii väike summa, et selle üle naerda võib... (J. Laidoner, põl: Võtke kroonides, siis on see summa veel väiksem.) ... aga kokku hoides oleks selle eest ikkagi 25 või rohkemgi väikest korterit ehitada võinud. Aga meie Vabariigi Valitsus laskis terve aasta mööda minna, ei tarvitanud seda summat ära ja on härra Tonkman'il

võimalus ettepanek teha, et see summa kustutataks ja riigikassasse tagasi määrataks! (K. Tonkman, põl: Ei, mina ütlesin, et selleksamaks otstarbeks, mis määratud oli.) Nõnda ajab meie valitsus ehitusepolitikat ja — lahendab korterikriisi! (J. Teemant, põl: Niisama vähe oligi seda.)

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.): Rkl. Martna tähendas muu seas, et sotsialistid olla üks need olnud, kes olla maale korterite ehitamist pooldanud. Kuid faktilise märkusena pean tähendama, et põllumeeste rühm oli see, kes 10 miljoni marga juures sõna võttis ja ütles, et see tuleb eeskärt maale juhtida.

Ja mis puutub härra Martna' praeguse kõne viimsesse lausesse, kus ta tähendas, et mina olen ettepaneku teinud, see 10 miljonit kustutada, siis tegin selle ettepaneku, kustutada see summa rahaministeeriumi eelarvest sellepärast, et temaga taheti linnadesse elukortereid ehitada, ja seda üles võtta uuesti maale elukorterite ehitamiseks, maal on tööd olemas ja sinna tuleb inimesi elama juhtida. (L. Johanson, stp: Põllutööminister kõneles selle vastu.)

A. Rei (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Käesoleva eelarve arutamise puhul on juba ühemeelselt mitme erakonna esindajate poolt tähendatud, et meie eelarvet vormilikust küljest tuleks edaspidi selles mõttes parandada, et seni kujunenud suure hulga erifondide arvu tuleks hakata vähendama ja redutseerima nii, et lõpuks kõik väljaminekud oleksid koondatud ühisesse eelarvesse. Tahaksin loota, et järgmise eelarve kokkuseadmisel valitsus püüab selles suhtes parandusi saavutada. Iga korraliku majapidamise üheks tähtsamaks eeltingimuseks on see, et arvepidamine heas korras oleks ja nimelt, et ta annaks selge ülevaate kõigi majapidamisharude üle, võimaldades hõlpsasti ära näha, missugused majapidamisharud annavad kasu, missugused kahju. Meie praegune eelarve jätab ülevaatlikkuse suhtes väga palju soovida. Muidugi mõista ei saa käesolevast eelarvest neid puudusi enam kõrvaldada, kuid tuleva-aastast eelarvet võiks valitsus ses suhtes tunduvalt parandada.

Mis puutub eelarve sisulikusse küljesse, siis on kõigi eelarvete arutamisel toonitatud, et meie kodanikkude maksukoormatus äärmiselt raske on ja et selles enam kaugemale minna ei tohiks. Ikka on palju kõneldud vajadusest kokku hoida ning riigi aparati koondada ja sellega odavamaks teha. Seda kõike

oleme kuulnud 7 kuni 8 aasta jooksul. Mõned valitsused on riigiasutuste kokkutõmbamise oma eriliseks ülesandeks valinud, selleks isegi vastavaid diktaatorlikke volitusi nõutades. Kahjuks ei ole aga kõigil neil kokkutõmbamise püüetel tegelikke tagajärgi olnud ja kuigi-tunduvald tagajärgi ei ole ka oodata. Seda tunnistab ju ka eelarve lugupeetud üldaruandja kindral Laidoner. Muidugi peab püüdma valitsuseasutuste koosseise kokku tõmmata, et riigiparaati odavamaks teha. Kui meie aga silmas peame, et riigi ülesanded järjest kasvavad, siis ei ole tõesti arvata, et meie eelarve probleem võiks sel teel laheneda, et riigiparaat järjest väiksemaks ja ühes sellega odavamaks muutub. Ei, minu veendumuse järgi tuleb meie riigi eelarve probleemi lahendust otsida hoopis teiselt poolt ja nimelt sealtpoolt, et see eelarve muutuks rahvale kergemini kantavaks ja vähem tunduvaks selle tõttu, et rahva majanduslik jõukus, s. o. rahva sissetulek kasvab. Minu parteisõber Oinas on välja rehkendanud, et absoluut arvus meie riigi väljaminekud iga kodaniku kohta välja teevad 14 dollarit. See on kõrgem kui näiteks Itaalias praegu. Kuid tähtis ei ole absoluut arv, s. o. absoluutne koormatuse raskus. Näeme näiteks, et 1926. aastal on Venemaal olnud riigi väljaminekuid ühe kodaniku kohta kõigest 3,4 dollarit. See on 4 korda vähem, kui Eestis. Suur-Britannias on aga see arv olnud samal aastal 52,6 dollarit. Kuid niipalju, kui meile ajakirjanduse kaudu ja muudest allikatest teada, kaevatakse Venes maksude kõrguse üle mitte vähem, vaid ennem rohkem kui mujal. Tähtis ei ole ju absoluutne maksukoormatus, vaid see, missuguses vahekorras on see koormatus rahva majandusliku jõukusega. Seda näitavad näiteks järgmised arvud Voitinsky raamatust „Die Welt in Zahlen“. Seal on ette toodud arvutused selle kohta, kui suure osa rahva sissetulekust riigiparaadi ülalpidamine ja riigi ülesannete teostamine ära neelab. Neist andmetest selgub, et näiteks 1913. a. Venemaal on läinud riigi väljaminekuteks 23,4% rahva sissetulekust, Inglismaal aga kõigest 7,6%. Hoolimata sellest, et Vene kodaniku absoluutne maksukoormatus, arvates dollarites, on palju väiksem, kui Inglise kodaniku koormatus, peab Vene kodanik maksma palju suurema protsendi oma sissetulekust riigi ülalpidamiseks. Kui see protsent oleks ühesuurune, siis tunduks ta rikkale rahvale palju kergem kanda olevat, kui kehval rahval. Kui aga rikas rahvas annab liiati veel väiksema protsendi oma sissetulekust riigi ülalpidamiseks, siis on temal selle koormatuse raskust mitmekordselt kergem kanda.

Rkl. Pätsile ei meeldinud see, et meil liialt kaevatakse ja hädaldatakse raske ja väljakannatamatu seisukorra üle. Ta võrdles meie olukorda Taaniga ja leidis, et meie maa on umbes sama suur või isegi veidike suurem, kui Taanimaa, looduslikud tingimused mitte halvemad, kui seal, mispärast meil mitte iseäralikku põhjust ei peaks olema hälddamiseks. Kuid me teame ometi, et looduslikud tingimused üksi veel midagi ei ütle. Teame ju näiteks, et Venemaal on otsatu palju loodusevarandusi, on suur ja ühtlane territoorium, määratu suur siseturg, aga kõige selle juures on Vene rahvas üks vaesematest ilmas. Kui võrdleme meie olusid Taaniga, siis näeme, et Taanis üks hektaar annab umbes 3—4 korda rohkem vilja kui Eestis. Looduse poolt antud tingimused ei olevat Taanis mitte väga tunduvalt paremad, kui meil — ainult kliimaatilised pidavat seal märksa soodsamad olema, kui Eestis, — aga kauaaegse väga põhjaliku harimise tõttu on Taanimaa oma põllukultuuris meist palju ette jõudnud. (K. Kornel, rhv: $\frac{1}{3}$ vähemalt aastas rohkem kui meil.) Selle tagajärg on see, et Taanis 1923. a. näiteks nisusaak hektaari kohta oli 29 dopelt tsentnerit, meil 8,8, rukis samal aastal Taanis — 16,5, meil — 10, oder Taanis 25,3, meil — 7,1. Hobustearv on 1000 elaniku ja ka 1000 hektaari kohta umbes neli korda suurem, kui meil. Kariloomade arv 1000 hektaari kohta 10 korda suurem kui meil. Kui meie silmas peame seda määratu suurt vahet rahva jõukuses, siis on arusaadav, et Taani rahval võrratult kergem on oma riiki ülal pidada ja et kapitali kogunemine võib kõige selle tõttu palju suurema hooga edasi minna ja selle tagajärjel ka tööstus, kaubandus ja kogu majanduslik elu väga kiirelt areneda.

Kui meie selle juures silmas peame, et meie eelarvest riigikaitse kulud ära neelavad 32%, Taani riigikaitse aga selle tõttu, et Taani paremates rahvusvahelistes tingimustes asub, kui meie, kõigest 13,7% ja kui veel seda arvesse võtta, et Taani on hulga rikkam rahvas, töövilkas seal kaugelt suurem kui meil, siis peaks küll selge olema, et meil ei maksa endid Taaniga võrdlema hakata. Meie peame mõtlema sellele, kuidas võiks riigivõim kaasa aidata selleks, et meie rahva töö produktiivteet tõusma hakkaks, nõnda, et selle tagajärjel rahvas suudaks kergemini meie riiki kanda. Kui meie hektaar keskmiselt hakkaks andma mitte 7,5 dopelt tsentnerit kaera, vaid 10—20—30% võrra enam, ja kui meie ka kõigi teiste põllusaaduste kohta sedasama näeksime, ja kui ka meie tööstus lahendamates oludes areneks ja rohkem elavat tööjõudu kasutada võiks,

siis oleks ka meie praegune maksukoorem rahvale palju kergem kanda. Ma pean täitsa õigeaks oma parteisõbra Martna' väiteid, et intelligent proletariaadi üliproduktsooni ei saa sõnaliste manitsustega ära hoida, sest ülikooli minnakse nii suurel arvul sellepärast, et noortel inimestel ei ole miskisuguseid teisi paremaid väljavaateid. Minnakse ülikooli, nähakse palju vaeva, rikutakse ebasoodsate tingimuste tõttu oma tervist, omandades teadmisi, mida pärast ei saa tegelikus elus kasutada. Kui meie tahame, et see ebanormaalne nähtus ära kaoks, siis tuleb selle üle mõelda, kuidas luua võimalusi, mis avatleksid inimesi teisale minema, aga mitte ülikooli. See on vastuvaidlemata haiglane nähtus. Mina ei ole sel arvamisel, et mida rohkem meie ülikool kõrgema haridusega inimesi produtseerib, seda parem. Neil kõrgema haridusega inimestel peab olema ka võimalus oma teadmisi tegelikus elus kasutada. See nõue on maksev ka tehnilise hariduse kohta. Ka tehnilisest haridusest ei ole kasu, kui ei ole võimalust tehnilisi teadmisi miskisuguseks elukutse tööks kasutada. Tunnen isiklikult üht noormeest, kes väga korralikult töötades lõpetas Saksamaal kõrgema tehnilise õppeasutuse, liati veel kahel erialal, kes aga nüüd mängib kabarees klaverit ja nüüd juba aastate kestel teenib klaverimängimisega oma eluülapidamist. See suur töö ja vaev, mida tema üliõpilasena välismaa ülikoolis näinud, osutub mahavisatud vaevaks. See igatahes ei ole loomulik nähtus, kui suur hulk noori inimesi kulutavad oma paremad nooruse aastad raske õppimise peale, omandades teadmisi, mida neil pärast võimalik ei ole tegelikus elus kasutada. Kahe käega kirjutan alla sellele, millest kõneles lugupeetud rkl. härra Päts, kui ta rõhutas vajadust põhjalikke uurimusi toime panna selle kohta, millest elavad inimesed meie linnades ja alevites ja missugused majanduslikud väljavaated neil olemas. Minu arvates oleks sarnane uurimine tarvilik mitte üksnes linnade ja alevite kohta, vaid kogu meie majanduseelu kohta.

Meil on siiamaani liiga palju selle peale loodetud, et majanduseelu ise kõik need raskused, mille all meie kannatame, vähehaaval kõrvaldab, et meie olud iseenesest vähehaaval normaalsemaks muutuvad ja tervenevad, nii et riigivõimul tarvis ei ole erilisi abinõusid otsida meie majanduseelu parandamiseks. Tõsi küll, jõudu mööda on ses suunas ikka üht ja teist tehtud. Nii oleme riigi eelarve korras andnud mitmesuguseid laene ja muid toetusi asunikudele, et neid sellega jalule aidata. Samuti on antud laene piimaühisuste paremale järjele aitamiseks j. n. e. Kuid sellel tegevusel ei ole olnud ühist kava. Ometi on aga ühine

laiaulatuslik läbimõeldud kava meie majanduseelude tervendamiseks hädatarvilik, sest terve rida väga tõsiseid ja ähvardavaid sümptoome näitab, et meie majanduseelus kõik korras ei ole.

On üldtuntud asi, et meie rahva juurdekasv on seisma jäänud. Kui sel alal tabelit jälgime, siis näeme, missuguse matemaatilise järjekindlusega meie olukord rahva juurdekasvu suhtes aasta-aastalt halveneb. Sündivuse ülekaal üle surevuse 1923. aastal oli veel võrdlemisi rahuldav, kuigi palju väiksem, kui Lääne riikides, — ta oli 5,1%. Iga aastaga see arv väheneb. Järgmisel aastal on juba 4,0, siis — 3,4, siis — 1,7, siis 0,5 — see on 1927. aastal, nii et sellel — 1927. aastal — on juba sündivus ja surevus peaaegu ühel tasapinnal. Teistel maadel, kus rahvas normaalselt areneb, on sündivuse ülekaal üle surevuse 10 kuni 20 tuhande pealt. Meie juures aga on see arv, nagu näeme, viie aasta kestel langenud 5 pealt 0,5 peale. Kui arvesse võtta veel väljarändamist, siis näeme, et languse tendents on veel teravamini ja selgemini väljendatud. Algades 1921. aastast väljendus rahvaarvu liikumine, kui loomulikust juurdekasvust maha arvame rahvaarvu kahanemise väljarändamise tõttu järgmistes arvides: 1921. aastal — 19,7 promilli juurdekasvu, järgneval aastal — 9,0, siis — 6,6, siis — 2,0, siis — 0,5 — see on 1925. a. ja 1926. aastal oli aga juba miinus 0,8, s. o. rahvaarv ei olnud kasvanud, vaid vähenenud.

Need arvud on ähvardavad sümptoomid, mis näitavad, et midagi on katki meie majanduseorganismis. Sest need arvud näitavad, et meie rahvas on välja suremas. Selle vastu on vaja abinõusid otsida. Aga selleks on vaja selgusele jõuda nende kurvastavate nähtuste põhjuste kohta. Millised võiksid need põhjused olla. Minu arvates on üheks tähtsamaks põhjuseks see, et ebaproduktiivsed kulud, mis meie riik rahva õladele veeretab, on liiga raske, ja rahvas ei suuda seda välja kanda. Minu arvates on möödapääsemata tarvilik ette võtta teatavaid ümberkorraldamisi meie eelarves, nimelt — vähendades ebaproduktiivseid kulusid ja suurendades nende kulul produktiivseid. Meil armastatakse palju kõneleda rahva majanduslikust kandejõust, eriti siis kui kõneldakse hoolekandest ja kultuurilistest väljaminekutest. Rahva majanduslik kandejõud on küllalt tähtis faktor, millega tuleb tõsiselt arvestada, kuid seda faktorit tuleks silmas pidada ka teistel juhtudel. Minule näib, et ränk koorem, mis riigikaitse näol meie rahva õladele veeretatud, on liiga raske meie oludes. See on tähtsamaks põhjuseks, mispärast on märgata üldist tardumist meie majanduseelus, mispärast meie ei näe rahva jõukuse tõusu, ja

rahvaarv ei näita kasvavat tendentsi, vaid meie rahvas on kidunemas ja välja suremas. Kui rikas Taani riik annab riigikaitse peale 13,7% välja, siis on see kodanikkudele kerge ja jõukohane kanda, nõnda et selle juures kapitali akumulereerimine — kogunemine — võib jõudsasti edasi kesta. Kui aga meie oma äärmise kehvuse juures kulutame oma riigikaitse peale 32%... (A. Anderkopp, tõe: See protsent ei või õige olla.) Selle protsendi väljaarvamisel on kõrvale jäetud raudtee, post j.n.e. ja arvesse võetud ainult netto kulutused.

Igatahes on 32% ebaproduktiivseid riigikaitse kulusid nähtavasti liiga raske koorem meie kehvale rahvale, mida ta kanda ei suuda. Rahvas nõrkeb selle liiga ränga koorma all, mis ei võimalda küllaldast kapitalide kogumist, mille tagajärjel majanduseelu ei saa tarvilikult edeneda. Peetagu üksikuid kulutusi riigikaitse huvides nii tarvilikuks kui tahes, peab ometi sellele otsusele jõudma, et kuna rahva õlgadel lasuv koorem on liiga raske ja kuna majanduseelu selle tõttu tarduma kipub, ja meie rahvas väljasuremise tendentsi ilmutab, oleme meie sunnitud ebaproduktiivseid kulutusi, eeskätt riigikaitse alal, tunduvalt kokku tõmbama, niipalju, kui välispoliitilised olud seda vähegi lubavad. Kui selle koorma kergendamise tagajärjel meie rahvamajandus võimalust saab hinge tagasi tõmmata ja kosuda, ja kui selle tagajärjel meie rahvamajanduse produktiviteet mõne aasta kestel tunduvalt; näiteks 20 — 30% võrra tõuseb, siis on sama koorem, mis praegu hinge mätta ähvardab, rahvale hulga kergem kanda. Selle peale peab tõsiselt mõtlema.

Muidugi, mis puutub küsimusesse, misuguseid produktiivseid kulutusi tuleks suurendada ebaproduktiivsete kulutuste arvel, siis on selleks muidugi vaja korraldada väga põhjalikke ja hoolsaid uurimusi, et mitte kergemeelselt kulutada halvasti kalkuleeritud otstarvete peale, nimelt sarnaste otstarvete peale, mis end tööpoolest ära ei tasu. Muidugi oleks igaviisi tervitatav ja soovitatav, et saaksime odavat elektrit veejõudude kasutamisest, aga elektrijaamad on niisugused ettevõtted, mis nõuavad pärast suurt surnud kapitali hulga masinate ja väga kalliste ehituste näol, kuna nad aga võrdlemisi väga vähe elavat tööjõudu tarvitavad. Kapitalivaene maa, nagu Eesti, peaks aga püüdma eeskätt arendada niisuguseid ettevõtteid, mis võimalikult rohkem elavat tööjõudu tööle rakendavad.

Kui on võimalik väliskapitali abil meie veejõudusid elektrofiteerida, siis oleks see väga hea, meie riigi rahaliste ressurssidega ei saa meie neid töid ette võtta. Oma eneste

väikeste ressurssidega peame korraldama esimeses järjekorras töid, mis võimalikult suurele arvule elavale tööjõule tööd annaksid, et sellega vähendada tööpuudust. Terav tööpuudus on meil krooniliseks nähtuseks saanud. Talveti on meil 3.—4.000 registreeritud töötatöölist ja 1924. aasta sügisel tõusis nende arv isegi 6.500-ni. Niisugune hulk töötatöölisi on puht rahvamajanduslikult seisukohalt vaadates rahva tööjõu raiskamine.

Peaks otsima võimalusi neile inimestele tööd leida, ja kui riik teadlikult läbimõeldud ja hoolsasti järelekaalutud kava alusel seab kokku niisuguste tööde programmi, mis end kiires korras ära tasuvad, ja mis nõuavad rohkesti töökäsi, siis oleks see üks kõige produktiivsematest kuludest, mida omale ette kujutada võib. Ja mitte üksi töötatööliste toetamine kasulikkudeks töödeks ei ole produktiivne kulutus, vaid terve rida töö- ja hoolekandekulused tuleb eriliselt produktiivseteks lugeda. Ma mäletan, — meil oli omal ajal olemas, kuigi alles organiseerimise ajajärgus, vigaste laste kool või kodu. Selle asutuse saatus oli kaunis kurb. Seda veeti ühest kohast teise, ja nüüd, kui ma ei eksi, on ta hoopis likvideeritud. Muidugi, vigaste laste kodu ülalpidamine nõuab ju riigilt teatavaid kulusid, ja mõnel pool, nimelt vastavas ministeeriumis, kellele see asutus allus, oldi nähtavasti sel arvamisel, et tükk riigi raha saab kokku hoitud, kui see kodu kaotatakse. Kuid asjatundjate arvates võivad vigastest lastest, kui neid õigel ajal, s. o. õrnemas lapseas paigutatakse vastavatesse erikodudesse, sellekohase ravitsemise ja õpetamise varal umbes $\frac{9}{10}$ muuta töövõimelisteks inimesteks, kes oma vigastusest hoolimata võivad oma kädetööga endid elatada.

Näiteks, kellel ei ole kätt, neid õpetatakse isegi jalgadega töötama. Ilma selle õpetusest jäävad nad ühiskonnale raskeks koormaks. Olen kuulnud, et näiteks Norras, kus vigaste laste eest hoolitsemine heal järjel seisab, on välja rehkendatud, et selle tagajärjel, et vigaste laste kehalisi puudusi erilise ravitsemise abil vähendatakse ja kõrvaldatakse ning neid õpetatakse tööd tegema ja ise omale ülespidamist teenima, — et selle tagajärjel Norra riigi kokkuhoid ja tulu ulatub 100 miljoni Norra kroonini aastas.

Kui nüüd meie juures kokkuhoiu pärast on vigaste laste kodu likvideeritud, siis on sarnane kokkuhoid rumal ja tingitud üksnes lühinägelikkusest. Mis puutub aga küsimusse, missugusteks otstarveteks oleks võimalik kulutada riigi summasid suuremas ulatuses meie produktiivivõime tõstmise otstarbel, siis ei või kahtlust olla, et meie maal

leiduks väga palju sarnaseid töid, mis end kiires korras ära tasuksid.

Olgu ühe sarnase näitena nimetatud Kasari jõe süvendamine. See on kahtlemata üks sarnane töö, mis end kiires korras ära tasub. Põhjalikud uurimised näitaksid, et meil sarnaseid töid väga palju leiduks. Kui niisuguste tööde peale saaksime anda 100, 150—200 miljonit ebaproduktiivsete kulude arvel, siis tasuksid niisugused tööd endid, kui nad aga on hästi kalkuleeritud ja hoolega läbi mõeldud, väga ruttu ära, aidates meie rahva jõukust ja maksujõudu tunduvalt tõsta ning ühes sellega tarduvat majanduseelu värskendada ja terendada. Niipalju oleksin ma tahtnud üldiselt öelda.

Kui puudutada üksikasju, siis juhiksin tähelepanu sellele, et kroonu ehituste juures oleks vaja parem kord maksma panna. Kroonu ehitusetöid tehakse meil harilikult hilisel aastaajal ja sarnaste tähtaegadega, mis tööd kaliks ajavad. (J. Laidoner, põl: Täiesti õige!) Plaanide valmistamine ja kõiksuguste kalkulatsioonide tegemine võtab parema ehituseaja ära, selle tõttu langeb töö väljaandmine pahatihti sügisekuude peale ja siis nõutakse liiga lühikese aja jooksul ehituse lõpuleviimist. Niisugune kord valitseb sõjaministeriumis — näiteks kasarmute ehitamise alal, — kuid ka teedeministeriumis.

Mulle rääkis üks ettevõtja, kes võistles kaasa uue kitsarööpalise raudtee jaamahoone ehitamisel, et selle töö oleks tema võinud ära teha 30—35% odavamalt, kui tähtajad oleksid pikemad olnud ja töö soodsama aastaaja peale langenud. Seega oleks hea korralduse juures selle töö saanud ära teha 8—9 miljonit odavamalt. Selles asjas oleks hädasti tarvilik põhjalikku parandust tuua. Õieti peaksid kalkulatsioonid juba eelmisel aastal tehtama, tööd välja pakutama niisugusel aastaajal, et kõik veod võiks talvekuudel ära vedada, ja töötegmine ise algaks kõige paremal ehitusehooja algul. Siis ei tarvitseks töödele liiga lühikesi termine seada, mis tööhinna liiga kalliks ajavad.

See oleks üks lühike näpunäide, mille arvesse võtmine ka aitaks meie eelarve kooramat kergendada.

6. Riigikogu järgmise koosoleku aja ja päevakorra määramine.

Abisekretär **O. Liigand**: Riigikogu juhatusel nimel teen ettepaneku, järgmine Riigikogu koosolek pidada homme, reedel, 23. märtsil kell 10 homm.

võttes päevakorda: Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Vaheaeg kl. 19.20 min. — kl. 19.40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**.

7. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel. (Punkt 5. järg.)

A. Anderkopp (tõer): Austatud Riigikogu liikmed!

Pärast seda, kui eelarve komisjonist Riigikogusse tagasi on tulnud, on palju vaieldud, kas meie eelarve-pingutus on normaalne või mitte, see tähendab, kas ta paneb meie kodanikkudele koorma kanda sarnasel ulatusel, et ta meile vastuvõetav on, ilma et ta meie normaalset arenemist lõhuks?

Ma arvan, et nende vaidluste otsustamisel üks küsimus rohkem kui otsustaja võiks olla, nimelt see, mis näitab, et meie kulude kogusumma kasvavat tendentsi näitab ja tasakaalus ei püsi tuludega. Kõik see näitab, et meil eelarve-pingutus kindlasti suurem on, kui ta olla võiks.

Selle kõrval on käesolev koalitsioon endale ülesandeks seadnud meie majandusliku elu alal üksikuid korraldusi läbi viia, mis meie eelarve, kui mitte suurtes kümnetes protsentides, siis vähemalt hulkades protsentides teisisi peab seadma, kui see praegu on.

Nagu lugupeetud Riigikogu liikmed teavad, on Vabariigi Valitsus endale kohustuseks võtnud reguleerida meie majanduslikku elu nõnda, et väheneks maksukoorem, mis mitmel alal otse takistuseks on meie majanduseelu arenemisel ja mis mitte ainult võimalusi ei anna kapitali kogumiseks, vaid ka selle tööle rakendamiseks seal, kus ta luua võiks. Need parandused ei saa olla riigikassa huvide kasuks, vaid kahjuks: nad vähendavad riigi tulusid.

Teiseks on valitsus uue koalitsiooni näol endale kohustuseks võtnud vastu astuda elukalliduse tõusule, eriti tollide alandamise näol, mis meil erakordsete aegade tõttu järskude hüpetega ülesse on läinud. Kõik need kavatsused tollide parandamise alal on jällegi, mis ei kujune riigikassa kasuks eelarve tulude tõstmise mõttes, vaid just vastupidi.

Meile paistab ka teiselt poolt, et sarnane ebaloomulik olukord kaua kesta ei saa, nagu see on tekstiiltööstuses, kus riik mitte ainult igal aastal oma ressursidest suuri summasid juurde ei maksa, vaid aastast keskmiselt 300 miljonit tolle kaotab, kuna ained

inimestele ometi kallimad tulevad, kui nad teise korralduse juures oleksid. Või võtame meie paberitööstuse. Ei ole ju kellegi saladus, ja toodi seda ette omal ajal, kui paberitollide vähendamine kaalumisel oli, kuidas meie paberitööstust peame avitama kõrgete kaitsetollidega ise enda kulul.

Ma võiksin siin mõned näited nimetada ja nimelt seda, et see paber, mille peal ilmub „Vaba Maa“, maksab kodumaal 440 marka puud. Aga lugupeetud Riigikogu liikmed mäletavad, et rahaasjanduse komisjonis andmed ette toodi, et sedasama paberit meie tööstused kodumaalt Belgiasse müüvad mitte vähem ega rohkem, kui 325 marka puud. Meie võime kodumaa arvel ju niisuguse koormatuse mõnda aega peale panna ettevõtetele ja takistada seega tööliste palga tõusmist, mispärast praegu streik käimas, kuid kaua jaksame siis sarnaselt maksta?

Peab ütleva, et need näited iseenesest selget keelt kõnelevad, et meie majanduselu parandamist tarvitab, ja see parandamine ei ole selle kasuks, et meie eelarvesummad kulude mõttes edaspidi saaksid tõusmist näidata. Riigi tulud vähenevad, kuid siis peab ka väljaminekute peale mõtlema. Sellest vaatekohast küsimuse juurde minnes ei oleks vist tähtsusetu peatuda eelnõu juures, mis Riigikogule esitatud ja praegu rahaasjanduse komisjonis lõpulikul läbivaatamisel, see on, et riigikaitse küsimust reaalsemalt tugevamaks teha lennuväe suurendamise näol. See on uus nõudmine umbes 500 miljoni marga suuruses, mida meie kodanikud peavad kokku kandma. Kas jaksame seda anda?

Rkl. Rei tähendab selle protsentuaalse vahekorra peale, mis meil meie riigikaitse kanda annab, kus meil nettoeelarve juures riigikaitse kulud umbes 32% välja teevad. See summa on iseenesest väga raske meie rahvamajandusel kanda nüüd ja kahtlemata ka edaspidi; edaspidi sellepärast veel rohkem, et nagu meie näeme, meie majanduspoliitiline tendents läheb sinnapoole, et eelarve kulud meil tõusvat tendentsi hakkavad näitama, aga tulude küsimus revideerimisele peab tulema.

Siit kõnetoolilt on katsutud näidata, et sel alal sarnased kulud paratamatud on, ja on põhjendatud seda väitega, et uute kasarmute ehitamise kulud väga rasked. Ilma korraliku kasarmuta ei saa aga teostada aastast väeteenistust. Minu arvates on see väide, mis arvustust välja ei kannata. On tõsi, teised riigid on kergemas seisukorras selles suhtes, neil on kasarmud olemas. Kui meie võtame kokku sõjaministeriumi erakorralise eelarve, siis näeme, et sõjaministeriumi eelarves on

ümmarguselt võetud 327.000 krooni, umbes 33 miljonit marka, uuteks ehitusteks. Kui meie selle summa maha tõmbame kogu eelarvest, siis näeme, et see summa eelarve-pildi peale suurt mõju ei avalda; ta jääb kohutavalt suureks ka siis edasi.

Meie õnnetus ei seisa mitte siin, vaid mujal, ja see on meie geograafiline seisukoht. Oleks meie geograafiline seisukoht teine, siis oleks ka sõjaministeriumi küsimus sootuks teine. Meie peame tahtmata oma olemasolu kindlustuseks maksma kõrget kinnistusraha. Ja kui üks varanduse omanik varandust kinnistama hakkab, siis on ta mure hoolitseda selle eest, et see kinnistus oleks korralik, et kui õnnetus tuleb, et siis kinnistussumma koduma ei läheks. Sama peaks olema ka rahva saatuse kinnistamisel meie riigikaitse kaudu.

Saksa riigipäeval olid mõned päevad tagasi eelarve-vaidlused ja sel korral võttis pikemalt sõna Saksa kaitseküsimuse kohta uus Saksa sõjaminister kindral Groener, kes oma vaadete poolest kuulub nende inimeste hulka, kes tunnustada võib, et tema oma rinnus tunneb pakitsevat „tervet pacifismi“. See on inimene, kes oma vaadete poolest on vabameelne ja kes selle tõttu väga teravate parempoolsete etteheidete osaliseks on saanud. Kindral Groener leiab, et riigikaitse nõuab suuri kulusid ja nendega peab kokkuhoidlik olema. Aga samas ütleb kindral Groener, et kuigi sõjaväe kulud kallid on, peab ta siiski kõige kallimaks sõjaväge, mis oma otstarvet siis ei täida, kui teda tarvis. Vilets sõjavägi on kõige kallim sõjavägi, see on mahavisatud raha. Meil kodus selle kõrval tuleks kahtlemata aga teise põhimõtte järgi käia, et meie riigikaitse ei tohi kunagi muutuda sihiks, vaid tema peab olema ainult abinõu. Kui ta sihiks muutub, siis sööb ta ise ennast ja sööb ühes sellega ka rahva. Ta peab sammu pidama rahva majandusliku kandejõuga.

Meie ei saa sellepärast selle vastu olla, et lennuväge laiendada, sest tulevikus saab õhukallaletung kõige hirmsam olema. Ta võib hävitada üle öö meie riigi keskkoha ja tagavarad ja otsustada kõik. Kuid sellejuures ei tohi riigikaitse peale minev summa üldkogusummas absoluutselt ei tuleval aastal ega järgmistel aastatel tõusta, vaid tööerakonna tahtmine on, et need väljaminekud vähenema peavad ja lennuväe uued kulud peavad kaetud saama sõjaministeriumi teiste kulude kokkütõmbamise arvel.

Kui meie enda eelarve juures ei tarvitse pessimistid olla, siis ei tarvitse meie ka üleliiga optimistid olla. Aga Riigikogu kohus on hoolitseda selle eest, et kõik summad, mis läbi sõrmede lähevad, enne mitu ja mitu korda

saaksid põhjalikult läbi kaalutud, kui nende kohta lõpuotsus tehakse.

Sellepärast peab ütleva, et tänavune eelarve-komisjoni töö paistab liikuvat selles sihis, ja mulle tundub, et tänavuaastane eelarvetöö on sarnane, kus on katsutud tõsta probleeme ja ülevaadet saada, mis meil õieti on ja kuhu meie minna tohime. See on suur samm edu poole.

Üks tähtsam küsimus, mis eelolevatel läbirääkimistel viimastel päevadel Riigikogus elavaks kõneaineks on saanud, on meie riigiparaadi ümberkorraldamine või lihtsamalt öeldes — küsimus selle ümber, kas 10 või 7 ministriumid. Minu arvates on lugupeetud kõnelejad, kes küsimuse viimase oletuse üles seadnud, selle küsimuse võtnud liiga kitsalt, sest küsimus ei seisa ministriumide arvus, vaid põhimõttes, ja laialdasel põhimõttes. Meie oleme näinud, austatud Riigikogu liikmed, neid katseid, mis meie riigiparaadi ümberkorraldamiseks on tehtud. Neid ei ole üksi, neid on mitu. Viimaseid suuremaid katseid oli kaks. 1924. a. anti Riigikogu poolt valitsusele volitus — jaatav ja luba, et Vabariigi Valitsus meie riigiparaadi alamates astmetes ümber korraldada võib. Selle tagajärjel läks riigil korda kokku tõmmata meie ametkondade koosseisu umbes 2000 inimese võrra.

Teine katse pidi täiendama tehtud tööd, see oli 1926. a. ja läinud aasta kevadel, kus valitsus uue riigiasutuste ametnikkude koosseisu esitas. Loodi sellekohane erikomisjon, kus minu arvamise järgi tunduval osal tegelelastel puudus ülevaade meie riigi tegevusest, parlamendi staash, lähem tutvunemine meie riigi praeguse aparadiga. Need puudused käandsid loomulikult oma tagajärgi: koondamistööd oli liiga vähe tulu. Kuid mitte selles üksi ei olnud peaviga, vaid mujal. Kui meie praegu vaatame lõputulemusena meie ametnikkude arvu alates 1-st aprillist, siis näeme, et see kogusummas üheaastase sõjaväeteenistusekohuse maksmapanemisega ei ole vähenenud, vaid kasvanud. Kõik see sunnib meid arvama, et see tee, mida mööda meil seni riigiparaadi korraldamisel käidud, õige tee ei ole. Kus on siis viga, mis edasi ei lase?

Viimasel ajal on asutud seisukohale, et riigiparaadi ei saa praegu lihtsustada. Öeldakse: kui tahame kokkuhoidu saavutada, siis tuleb meil praegust töökorraldust muutma hakata. See on ju õige, et meie peame oma töö korraldust muutma, kuid ainult sellest otsast peale hakata, on viga teises äärmuses. Ühe riigi töö korraldust ei ole võimalik abellu panna ühe teise riigi asutuste korraldustega, sest iga riigi aparatuur on oma moodi

korraldatud ja eeldab oma töö süsteemi. Mõlemad seisukohad peavad käima käskikäes: esiteks, meie riigiparaadi otstarbekohane ümberkorraldamine ja teiseks töö korralduse ja asjaajamise lihtsustamine. Alles siis saame kätte, mida tahame.

Minul tuli Vene ajal töötada kahes suures Vene asutuses, ja pean ütleva, et selle kahe asutuse tegevus väga lonkas: mitte sellepärast, et seal asjaajamise kord üksi halb oli, vaid et asutused ise olid valesti rajatud.

Mul oli võimalus lugeda omal ajal Saksa maal ja nädala paari eest Inglismaal asutuste ümberkorraldamisest sõjaajal. Meie teame, et kuskil riigis ei ole sõja kestel nii suuri asutuste ümberkorraldamisi läbi viidud kui Inglismaal. Ja need kogemused, milleni seal jõutud, kõnelevad selgesti, et tööd on võimalik otstarbekohasemalt korraldada mitte ainult siis, kui tööd ennast korraldatakse, vaid kui ette võetakse terve aparadi reorganiseerimine ja ümberkorraldamine, ning kuidas ta kooskõlas peab olema selle töö süsteemiga, mis seal sisse seatud. See tohiks meid ometi õhutada.

Meie peame tunnistama, et viimastel aastatel meil riigiametnikkude küsimus on võtnud väga omapärase kuju. Riigiametnikud on muutunud rahva silmis nagu mingisugusteks „patuoinasteks“, kellele ette heidetakse, et nad kantseleides istuvad ja asjata tööd teevad rahva kulul. Selles on omajagu õigust, aga mitte ametnikkude suhtes. Austatud Riigikogu liikmed! Ega nad ise ei ole ennast ametisse pannud. Ametisse nimetanud on neid teised, ja tasusummad on neile samuti määratud teised. Ei saa nii naiivsed olla ja oodata, et need inimesed-ametnikud ise ettepanekuga tuleksid, neid leivata jätta. Kui siin kellelgi süüd on, siis tingimata kõige rohkem meil endil siin Toompeal. Ja meie süü seisab selles, et meie ei oska õiget teed näidata, ja võib olla, seisab see süü ka selles, et meie ei oska Vabariigi Valitsuse peale mõjuda, et tema selles ulatused küsimuse üles võtaks, mis efektiivseid tagajärgi võiks anda.

See on loomulik ja vana tõde, et kus inimesi hulk koos on, seal ka tööd nendele leidub. Kus tööd ei ole, siis otsitakse seda, ja inimesed peavad näitama, et nad ka midagi teevad. Nõnda on ka meie riikliku aparadi juures. Kahtlemata õigus on neil, kes ütlevad, et meie ametnikkude arv igi elaniku peale suurem on, kui suuremas riigis. Ta ei saagi olla teistsugune, sest seal, kus rahvarv ulatub 60—70 miljoni peale, on loomulik, et üks ministrium või keskasutus langeb suurema elanikkude arvu peale kui meil. Ka tulevikus ei saa meie seda pahet täiesti kao-

tada, vaid ainult vähendada. Ja vähendama peame.

Nõnda näeme, et üldine arvamine selles seisis, et riigiparaadi korraldamine meil paratamatu tarvidus on. Kuidas aga seda teha, selles lähevad meie arvamisest lahku, ja nagu viimased kõned näitavad — põhjalikult lahku. Veel eilsel Riigikogu koosolekul tähendas siin üks lugupeetud eelkõnelejatest, et meie riigiparaadi korraldamine peaks algama alt peale. Mitte selles ei seisvat õige ümberkorraldamise alus, kui hakkaksime keskasutusi, ministeeriume, koondama; olla isegi parem, kui ministeeriume rohkem olla, siis olevat parem ülevaade. See tee on kõigepealt põhimõttelikult vildak. Vist ei ole tähelepanemata jäetud, mis Saksamaal praegu käimas. Seal nõutakse ühtlase riigi ehk ühise „Einheitsstaat“ maksmapanemist. Riigiparaadi kulud sõövad rahva tulud ära ja nõutakse kokkuhoidmist. Kust soovitatakse seal peale hakata?

Ülevalt keskkohast endast peale. Riigiparaadi ümberkorraldamise juures ei ole ka meil teist teed. Kui arvatakse, et meil peaks kokkutõmbamine rööpaseadjast peale hakkama, siis tuletab see mulle meelde seda, kui meie näiteks enesele ette kujutame majapidamise, kus on kolm peremeest ja kaks sulast, kellele need kolm annavad ainult käske ning nurisevad, et põllud söödis. Kas siis tõesti keegi arvab, et kui üks sulane lahti lasta ja kolm käskijat jätta, et siis põllud küntud ja sulad on? Ametnikkude kokkutõmbamise küsimuse puhul on minu juures käinud mitmed isikud. Ja mis siis juhtus? Need seletused, mis sealtpoolt kuulda, on sarnased, mis kopsu üle maksa ajavad. Üks ütleb, et ei saa mingil tingimisel koondada, kuna teine ütleb sellesama kohta, et võib kindlasti 10 inimest maha arvata.

Kui ümberkorraldamisi tahate sel teel toime panna, et koha pealt peale hakkate, siis pörkate kaljude vastu. Osakonnad, jaoskonnad, peavalitsused ei lase, nad tahavad ise elada.

Meil tuleb kokkutõmbamisega peale hakata keskkohast. Näiv on arvata, nagu mõtleksid need, kes kaitsevad ministeeriumide kokkutõmbamist, et kui meil 10 ministeeriumi asemel on 7 ministeeriumi, et siis on kõik korras. See on aga ainult alles algus, sellest algab ümberkorraldus peale. Suur töö on alles ees, järgnevad peavalitsused, siis osakonnad ja allastmed — kogu aparadi süsteem ja temaga koos töö süsteem.

Ma tahaksin mõned näited tuua, kui kaugele meil praeguse korralduse juures, kus suured keskaparaadid töötavad, mindud on. Üks juhtumine, mis meil oli Rootsi tiku-

trustiga lepingu sõlmimise puhul. On loomulik, et kui riik tahtis trustiga sisse minna lepingu peale, et tal põhjust ei olnud enam uusi vabrikuid lasta avada. Minister on nõnda ka otsustanud. Kuid ometi on ministeeriumi üks osakond veel 2 päeva enne seda, kui 2 valitsuse esindajat Rootsi sõitis lepingut sõlmima tikustrustiga, uue vabriku avamise loa välja andnud. Ma küsiksin, lugupeetud Riigikogu liikmed, missugune keskkorralduse süsteem see siis on? (A. Oinas, stp: Kas luba ei antud?) Luba anti. Kas ei näita see seda, et meil üleliigne aparadi koormatus on ja et selle korraldamine keskkohast peale see alus on, millest eeskätt kinni peaks hakkama.

Teine juhtumine. Meil on arusaamatusi olnud ühe riigiga, kellega hiljuti kaubalepingu sõlmisime. Meil on mõnelpool kodus arvamisi avaldatud, et meie selle lepinguga, kus see riik oma tollid uuele alusele viinud — valoriseerinud lihtsalt kulla alusele — kaotanud oleme. Selle küsimuse üle on pikemalt informeeritud valitsuse liikmeid ja kõrgemaid ametnikke ja nende seisukoht oli selge, et Eesti võrreldes teiste riikidega midagi kaotanud ei ole. Seal annab aga ministeeriumi üks osakondadest avaliku bülletääni välja ja mis teie leiate sealt? Seletuse, et leping meile päris kahjulik on. Muidugi diplomaatlikud seletused ja muud on selle järelduseks.

Minu härrad, missuguseid näiteid meie siit veel otsima peame selleks, missuguseks õieti meie valitsuseaparatuur kujunenud on? Kas seisame siis ikka selle põhimõtte juures: hakkame alt rööpaseadjast peale, aga üleväl jätame nagu ta on? Ainult sel korral on mõtet seda ümberkorraldamist läbi viia, kui meie sellega üleväl poolt peale hakkame. Vabariigi Valitsus praeguses koosseisus on selle põhimõtte, mida meie kaitseme, ka omaks võtnud, ja Vabariigi Valitsus on ka lubaduse andnud oma deklaratsioonis, et niisugune valitsuseaparadi ümberkorraldamine peab olema valitsusele esimeseks ülesandeks ja reaalse kuju võtma juba 1. aprilliks. Ja meie näeksime, et valitsus seda vekslit, mille välja andnud, protesti ei laseks. (Vahelhüüe A. Oinase, stp poolt.) Lugupeetud rkl. Oinas tuletab mulle praegu Euroopat meelde ja mul oleks tahtmine selle Euroopa õpetuste ja näpunäidete juures siis veidi peatuda.

Meie oleme alles mõned aastad rajanud oma riiki ja valitsuseaparadi, ja meie kasutame selles pärandusi, mis ulatuvad aega, kus Venemaal isegi pärisorjus ja ihunuhtlus maksis. Aasta-aastalt oleme katsunud parandada, oleme lappinud ja oleme siin mõndagi kätte saanud. Aga ma arvan, et meie siin

siiski endale vastu rinda lüües öelda ei või — meie oleme need kõikteadjad, kes omi asju korraldada mõistavad, ilma et tarvis oleks teistelt midagi õppida. Meie näeme terves reas välismaa riikides, et seal sõjaväeaparaadi ümberkorraldamiseks on kutsutud välismaa eriteadlasi, kes seal pikki aastaid kaasa on töötanud. Meil on avaldatud mõtteid, ja olen mina isiklikult seda ette pannud, kas ei oleks meil kohane meie tsiviilaparaadi ümberkorraldamise juurde kutsuda mõnda õpetajat ja näpunäitajat nende rahvaste hulgast, kus riiklik töö pikki aastaid vana ja kus riiklikku aparati on suudetud otstarbekohaselt korraldada. Ma pean kahjuks aga ütleva, et meil see seisukoht, mis meile kasulik võiks olla, avalikus arvamises läbi ei ole läinud. Öeldakse, see ei käivat meie auga kokku. No mis au see siis on, kui meie sellega endale koormatusi peale paneme, mis meilt sadasid miljoneid asjata kulu nõuavad?

J. Lehtman (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lubage mul mõned väikesed äärmärkused teha seniavaldatud mõtete kohta agronoomilise abiandmise alal. Kõigepealt pean tagasi tulema faktilise õienduse juurde, mille ma juba eelmisel koosolekul tegin.

Härra Tonkman seletas, et olla mingi kokkulepe loodud selle kohta, et tuleb põllumeeste esindus ellu kutsuda, ja tõendas, et niisugune kokkulepe olla Riigivanema juures olnud. Härra Schulbach juba tõendas, et see nii ei olnud, kuid härra Tonkman tõendab jälle, et seal olla täiel määral selle küsimuse üle räägitud. (K. Tonkman, põl: Teie liialdate!) Aga kuidas mõista siis täiel määral läbirääkimist? — Kui üks võtab küsimuse üles ja kõneleb sellest veidi, teised hoopis vaikivad, siis ei saa seda veel täiel määral läbirääkimiseks pidada ühe küsimuse üle. Kui meie niimoodi tahame edaspidi läbirääkimisi pidada, siis ei saa meie kunagi kuigi kaugele. Peab olema teatud määral julgust tunnistada seda, millest räägiti, kui kaugele mindi ja mille peale kokku lepiti. (K. Tonkman, põl: Väga õige, jutustage aga seda, mida on räägitud, aga Teie salgate maha.) Härra Tonkman, Teie tunnistage seda, et seal täiel määral seda küsimust ei arutatud, et seal ainult Teie rühma poolt seda küsimust osatati — siis jääb fakt õigeks. Teie aga pöörate kõik tagurpidi, räägite mingisugusest kokkuleppest, mida seal ei olnud. Kui omal ajal oli koalitsiooni kokkulepe, siis on see teine asi, sellest räägime parajal ajal ja parajal kohal.

Läheme nüüd agronoomilise abiandmise peale tagasi. Mina arvan, siin ei ole vahe mitte

ainult selles, missugune organisatsioon seda teostab, vaid on vahe arusaamises agronoomilisest abiandmisest. Siin põrkab kokku kaks ideoloogiat — vana ja uus. Meie nägime tänastest kõnedest, missugune ideoloogia valitseb põllumeeste kogus. Siin kõneles härra Johanson oma vaadetest kapitali peale. Sotsialistide poolt hüüti vahele, et need vaated on 150 aastat vanad. Härra Johanson ei leppinud sellega, vaid ütles, et need on 250 aastat vanad. Ma ei ütle, et nende vaated agronoomilisest abiandmisest 250 aastat vanad on, vaid nende vaated on pärit endisest rüütelkonna ajast. Omal ajal rüütelkond määras palgad ühele karjakasvatamise ja ühele põllutöö instruktorile. Need hakkasid tööle tollleaegsetes oludes loomuliku ideoloogiaga. Nüüd tahetakse sellesama ideoloogia järgi käia. Kuid unustatakse ära, et sellest ajast on lõpmata palju aega mööda läinud, on palju muutunud ja on muutunud ka agronoomilise abiandmise ala. Et oma ütelsi kinnitada, selleks paar näidet. (K. Tonkman'i, põl v a h e l h ü ü e.) Ma kõnelen sellest, mida Teie, härra Tonkman, eelarve-komisjonis ette tõite. (K. Tonkman, põl: Rääkige parem, kuidas Teie Virumaal agronoomi kohaga läbi kukkusite.) Ma ei ole kunagi kuskil läbi kukkunud, veel vähem Virumaa agronoomi kohal. Sõda läks lahti ja mind kutsusid sealt ära teised ülesanded. (K. Tonkman, põl: Põllumeeste sõda läks Teie vastu lahti.) Minu vastu ei ole põllumehed kunagi sõdinud, vaid härra Tonkman oma kaaslastega, ja seda ei ole ma kunagi kartnud. (Vahelhüüe keskel: Tarvis on rkl. Tonkman korrale kutsuda.)

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Tonkman, praegu on sõna rkl. Lehtman'il.

J. Lehtman (as): Eelarve-komisjonis olid arutamisel agronoomilised küsimused, seal heitis härra Tonkman põllutööministeeriumile ette, et see olla näituste korraldamise alal mingisuguse korra maksma pannud, mis hirmsasti põllumehi rõhuvat. Härra Tonkman nõudis, et näitused tulevad korraldada nii, nagu vanal ajal. Meie teame aga, missugune korralduseviis vanal ajal oli ja kuidas Tallinna põllumeeste selts näitusi korraldas. Seal toodi välja kontoriomanikkude täkud, lehmanaiste lehmad, ja see oligi näitus, millel suur mõju pidi olema kultuuri tõstmisele. Oli veel sarnane juhtumine, et mees kasvatas potis ilusa rukkivihu, tõi selle näitusele ja sai selle eest esimese auhinna. Selle fakti eest võin vastutada. (L. Johanson, stp: Härra Tonkman, kas Teie lepitate sellega? —

K. Tonkman, põl: Ma ei tea sellest, sellepärast ei saa ärrituda.) Sarnane oli vanasti põllumajanduse kultuuri tõstmise viis. Kui nüüd aga teised nõuded on üles seatud, niisugused nõuded, mis mujal ilmas, näiteks Lääne-Euroopas maksivad, siis nime-tatakse, et see on rõhumine, on surve, mida avaldatakse põllumeeste peale. Vana ideoloogia juttu rääkis meile täna härra Teetsov. Ta rääkis, kui põllutöökoolidest noored mehed välja tulevad, siis peaksid nad astuma taludesse praktika peale, et näidata, mida nad koolis õppinud. See on täielik absurd. Kes võtab oma tallu ühe noore põllutöökoolist tulnud poisi, et ta näitaks, mis on õppinud ja mis ta võib. Põllutöökool on õpilastele selleks, et õppida, aga mitte selleks, et õpetusi teiste kulul nende taludes proovima hakata. Ammu on kõneldud sellest, kuidas tuleb põllutöökoolis tegelikku tööd kooliõpilastele harjutada, seks tuleb neid saata harjutuse-taludesse, korraliku peremehe juurde, kes vaatab, kas sellest poisist saab põllumees või mitte. Õpilane tuleb tallu tööle panna, nagu harilik töötægija. Kui nõutakse, et õpilased töökoolide juures praktika peale jääksid, siis teame juba vanast Vene ajast, missugused need koolipraktikad olid. See seisis selles, et poisid igaviisi tööst püüdsid eemale hoida. Kes tööst oskas kõrvale põigelda, oli kangelane teiste silmis.

Uus arusaamine agronoomilisest tööst on teistsugune, millel põllumeeste kogude omaga midagi ühist ei ole. Praegu on põllumajanduses uued kavad, uued hüüdsõnad üles seatud. Esimene hüüdsõna peaks kõigil põllupidajail vastuvõetav olema, nimelt — agronoomiline nõuanne tuleb tuua põllumehele kodu lähedusesse, agronoom tuleb maale viia. See on meie hüüdsõna. (K. Tonkman, põl: Aga Teie omal ajal ei läinud sinna, ütlesite, see on Siber.) Härra Tonkman, Rakvere linn ei ole maa. Ma palun veidike vahet teha. (K. Tonkman, põl: Aga Teid saadeti Rakvere maakonda, mitte linna. Ma tean ise seda korraldust väga täpselt.) Kuulge, härra Tonkman, Teil on lõpmatu lühike mälu. Kui vähegi meelde tuletada, siis oli keskseltsil esimene agronoom Sõrmus, kes välja saadeti. (K. Tonkman, põl: Siis olite teine ja pistsite putku.) Härra Tonkman, ma seletasin Teile, et ma ei ole kuskilt putku pistnud, vaid keskselts kutsus mind teistele töödele, mis sõjaajal esile kerksid. (K. Tonkman'i, põl vahelhüüe.) Kui Teil võim oli, eks Teie lasknud mind siis lahti. (K. Tonkman, põl: Mis Teie nüüd teistele seda asja soovitate, mida Teie ise ei teinud. Segased vahelhüüded paremalt poolt.)

Juhataja R. Penno: Rkl. Tonkman, praegu on sõna rkl. Lehtman'il. Tuletan seda Teile teist korda meelde.

J. Lehtman (as): Selle loosungi vastu on põllumeeste kogude esindajad igalpool ägedalt vaielnud. Alamkomisjonis öeldi, et see kava kuskile ei kõlbavat. Härra Päts ütles siin, et see kava olevat puder. Kui teiste arvamistest niiviisi lugu peetakse ja selle kohta öeldakse, et see puder on, kuidas saab siis ühisest keelest veel juttu olla. Eelarve üldkomisjonis niisugust mahategemist ei olnud kui alamkomisjonis, eelarve üldkomisjonis ei juletud sellega välja tulla, vaid seal öeldi, et see kava olevat ka nende kava ja nemad teostavat seda kogu aeg ja meie tahta seda nende käest ära võtta. See on sootuks vastupidine seisukoht. Ei tea, kumb seisukoht teil õieti on?

Härra Tonkman kõneles, et keskselts tahab rohkem inimesi ametisse panna. Ega see ei tähenda veel jaoskonna agronoomiat ellu viia, see on hoopis midagi muud. (K. Tonkman, põl: Kas selles jaoskonna agronoomias seisab siis terve hingeõnnistus? — A. Laur, as: Tonkman'ile on rukkiviik pähe kukkunud.) Paistab, et Teie vana ideoloogia jaoskonna agronoomiast veel aru pole suutnud saada, või tahate ise ennast nii rumalaks teha, et sellest aru ei saa. (K. Tonkman, põl: Kuidas mina saan suurt inimest rumalaks teha?) Väited, et keskseltsile tahetavat kriips peale tõmmata, ei pea paika, kuigi jaoskonna agronoomide korraldus luuakse, siis jääb ikkagi põllumeeste keskseltsile alased järele, küllalt ka riigi käest summasid järele, mis temale jätkuvad selleks, et oma ülesandeid väga hästi korraldada. (Segased vahelhüüded paremalt poolt.) Kas temale sellest tööst ei jätku? Tehku seegi töö korralikumalt ära. (K. Tonkman, põl: Teie pole midagi teinud.) Selle üle, mis mina olen teinud, ei ole Teile kohtumõistja. (K. Tonkman, põl: Olen kohtumõistja, vähemalt sellest ajast, kui olite keskseltsi teenistuses.) Teie olite omal ajal, kuid nüüd on ajalugu kohtumõistja, ja igaüks võib tunnistada, et sel ajal seal parem kord oli, kui praegu. (K. Tonkman'i põl vahelhüüe.) See eriteadlaste nõukogu asi käib Teile hinge peale. See võttis Teile võimu käest ära ja ei lasknud igasuguste sigri-migri projektidega tulla, vaid nõuti korralikku tööd. Sel ajal tegutses põllumeeste keskselts kroonu abirahade najal, ja kui Teile sel ajal sealt oleksite läinud niisuguste projektidega abi saama, nagu nüüd saate, siis oleksite tingimata läbi kukkunud. (K. Tonkman, põl: See oli küll suur töö Vene lehtedest kopeerida ja ümber panna!) Ei oleks olnud tarvis

Vene lehtedest ümber panna, vaid see oleks olnud ainult mahakirjutamine, sest sel ajal oli asutustes Vene keel. Nagu näha, vassite iga sõnaga, mis räägite.

Mis puutub sellesse büroosse, mis tahtakse ellu kutsuda, siis vaidlevad põllumehed selle büroo vastu. Kuid see büroo on nende oma sünnitus ja tuleb tahes või tahtmata ellu viia. Selle büroo koosseisu oli võtnud rkl. Tonkman ka maatööliste liidu esindaja. Mina tervitan seda edusammu, mis sealt poolt tehtud, ja loodan, et see viimaseks ei jää. (K. Tonkman'i põl vahelhüüe.) Seal ei ole midagi iseäralikku, kui mina niisuguseid asju teen, aga kui Teie maale lähete kõnelema, siis ärge unustage ütlemata, et Teie seda teinud olete. (K. Tonkman, põl: Mis ma sest siis kartma peaksin?)

Kui nüüd teise põllumeeste kogude esindaja härra Teetsov'i kõne juurde minna, siis härra Teetsov oma kõne alguses ütles, et ta tahab puudutada põllutööstusministeeriumi. Mina jälgisin siis tema kõnet hoolega, et kuulda, mis tal selle kohta öelda on, aga terves selles kõnes ei olnud juttu põllutööstusministeeriumist, vaid maareformist ja Riigikogu poolt vastu võetud popsiseadusest. Jutt oli nendest, ja ainukene koht, kus põllutööstusministeeriumi puudutati, oli see, et metsade kultiveerimiseks ei olevat põllutööstusministeeriumi samme astunud. Kuid kui härra Teetsov eelarvet oleks lugenud, oleks ta leidnud, et metsade kultiveerimiseks on võetud eelarvesse 41 miljonit marka selle eelarve-aasta peale. See on küll suur summa, suurem kui kunagi enne, ja see tõesti võimaldab suure töö sel alal ära teha. (P. Schütz, stp: Mis oleks aga pidanud

ennem olema.) Igakord ei ole meie need teostajad olnud. Esimesed eelarved on iga tahes teiste valitsuste ajal olnud, teiste inimeste juhtimisel, ja sel ajal oleks ka pidanud need summad sisse võetama ning etteheiteid tuleks teha neile, kes sel ajal neid summasid sisse võtnud ei ole.

Siis oli jutt veel sellest, et enne planeerimist raiutakse mets planeeritava maa pealt maha. Nõnda on see alati olnud. Mina mäletan seda endistest aegadest. Mõisnikud müüsid vallad maha, talud aeti krunti, ja siis oli igalpool mets maas. See on harilik nähtus, mitte ainult meil, vaid ka Lääne-Euroopas, igalpool, kus maajagamist teostatakse, võetakse mets maha. See on paratamatu nähtus, mille vastu midagi teha ei saa, ja sellega tuleb leppida. Et aga põllutööstusministeerium siin midagi saaks teha, see ei ole millegagi põhjendatud. Üldse paistab mulle imelikuna terve see võitlus asjade ümber, mis koalitsiooni rühmade vahel läbi räägitud ja milles varem ühtlaste seisukohtadeni välja jõutud. Nüüd võetakse nad uuesti üles ja tehakse sellest üks igavene suur pomm. See on uus parlamendi võitluse viis. Ma ei tea, kas seda mujal tarvatakse, aga meil on ta igatahes uudiseks. Kui ei suudeta kokku leppida, siis näitab parlamentlik kord, mis tuleb teha.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Johanson'ilt on ettepanek, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 20.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **O. Liigand**.

Abisekretär **J. Piiskar**.